

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
TARPTAUTINĖS TEISĖS KATEDRA**

RASA LEONAVIČIENĖ
TARPTAUTINĖS ŽMOGAUS TEISIŲ APSAUGOS STUDIJŲ PROGRAMA

**DEPORTACIJOS IR EKSTRADICIJOS ASPEKTAI EUROPOS ŽMOGAUS
TEISIŲ IR PAGRINDINIŲ LAISVIŲ APSAUGOS KONVENCIJOS
3 STRAIPSNIO RĖMUOSE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Lijana Štarienė

Darbo konsultantas –
Dr. Lyra Jakulevičienė

Vilnius, 2006

TURINYS

Įvadas.....	3
1. Pagrindiniai tarptautinės teisės aktai, užkertantys kelią kankinimams ir nežmoniškam ar žmogaus orumą žeminančiam elgesiui	
1. 1. Jungtinių Tautų organizacijos priimti tarptautiniai dokumentai.....	8
1. 2. Europos Tarybos priimti tarptautiniai dokumentai, įtvirtinantys kankinimo ir nežmoniško ar orumą žeminančio elgesio draudimą.....	12
1. 3. Kiti regioniniai tarptautiniai dokumentai.....	15
2. Kankinimo, nežmoniško ar žeminančio asmens orumą elgesio bei tokio baudimo samprata ir turinys	
2. 1. Kankinimo, nežmoniško ar žeminančio asmens orumą elgesio bei tokio baudimo draudimas kaip absoliutus principas.....	18
2. 2. Kankinimo samprata.....	23
2. 3. Nežmoniško elgesio samprata.....	28
2. 4. Žeminančio asmens orumą elgesio samprata.....	32
3. Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 3 straipsnyje įtvirtinto absoliutaus principo analizė bei taikymas bylose dėl deportacijos ir ekstradicijos	
3. 1. Valstybių pozityvi pareiga išsiuntimo ir deportacijos bylose.....	36
3. 2. Kankinimo, nežmoniško ar žeminančio asmens orumą elgesio įvertinimo rizika.....	41
3. 3. Išsiuntimas į trečiąją saugią valstybę.....	45
3. 4. Konkuruojantys interesai: nacionalinis saugumas ir individo teisių apsauga kovoje su terorizmu.....	48
Išvados.....	54
Literatūros sąrašas.....	57
Santrauka.....	60
Summary.....	61

IVADAS

Temos aktualumas. „[...] visiems žmonėms įgimto orumo ir lygių bei neatimamų teisių pripažinimas yra laisvės, teisingumo ir taikos pasaulyje pamatas.”¹ Ši citata iš Visuotinės Žmogaus Teisių deklaracijos preambulės atspindi šiuolaikinę, pačią fundamentaliausią ir nuolat trunkančią žmogiškosios būties problemą, apimančią visas kitas. Egzistuoja niekada nesibaigianti žmogaus pastanga garantuoti savo teisių apsaugą ir plėtrą naujomis, besikeičiančiomis istorinėmis sąlygomis. Žmogaus teisių bei laisvių problematika gimė kartu su humanistinėmis tradicijomis, jos ištakos siekia ne vieną tūkstantmetį. Žmogaus teisės sunkiai skynėsi kelią per šimtmečiais susiklosčiusias tradicijas ir papročius. Žlungant vergovinei santvarkai, aktyviai priešinantys vergvaldytei, vergų prekybai, valstybės ėmė rūpintis žmogaus, kaip individo, problemomis. Tačiau tik po Antrojo pasaulinio karo, brutaliai pamynusio bet kokias elementariausias žmogaus teises ir laisves, imta apie tai kalbėti tarptautiniu mastu.

1948 m. priimta Visuotinė Žmogaus Teisių deklaracija atvėrė kelius globaliam žmogaus teisių apsaugos teisiniam mechanizmui. Visuotinės Žmogaus Teisių deklaracijos pagrindu buvo ir dabar tebepriimama didelė dalis daugiašalių ir dvišalių tarptautinių sutarčių.

Itin svarų indėlį į tarptautinį žmogaus teisių apsaugos mechanizmą įnešė Jungtinių Tautų organizacijos priimti tarptautiniai dokumentai, apimantys pagarbą žmogaus teisėms. Iš jų paminėtini: Tarptautinė žmogaus teisių chartija, kuri įtvirtina žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių standartus bei kontrolės mechanizmą, tarptautiniai teisės aktai, užkertantys kelią nusikaltimams žmoniškumui bei kariniams nusikaltimams, kankinimams, žiauriam elgesiui, užkertantys kelią vergovei, aktai prieglobsčio ir pabėgėlių teisių srityje ir daugelis kitų tarptautinių dokumentų, įtvirtinantys aktualiausias klausimus žmogaus teisių ir laisvių apsaugos srityje.

Netrukus po Visuotinės Žmogaus Teisių deklaracijos priėmimo buvo atkreiptas ypatingas dėmesys į žmogaus teises ir laisves regioniniais mastais. 1950 m. lapkričio 4 d. Romoje sudaryta Europos žmogaus teisių konvencija², (toliau vadinama Konvencija) įnešė naujus vėjus į Europos žmogaus teisių ir laisvių apsaugos teisinį mechanizmą. Konvencija ir jos papildomi protokolai glaustai, tačiau gana tiksliai suformulavo platų žmogaus teisių sąrašą. Žmogaus teisės nėra absoliučios, nors priimta jas vadinti prigimtinėmis ir visuotinėmis. Tačiau, vis dėlto, Konvencija įtvirtina ne tik teises ir laisves, nuo kurių nukrypimas yra galimas, bet ir absoliučias žmogaus

¹ Žmogaus teisės: tarptautinių dokumentų rinkinys. Sud. R. Mališauskas. Vilnius: Mintis, 1991. P.12

² Oficialus Konvencijos pavadinimas-Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista Protokolu Nr. 11; įsigaliojo 1953 m. rugsėjo 3 d.

teisės, nuo kurių bet kokie nukrypimai yra draudžiami. Tai yra prioritetingos žmogaus teisės – teisė į gyvybę, teisė į orumą, kankinimų, vergovės draudimas. Šių teisių niekas negali pažeminti ar paminti.

Konvencijos 3 straipsnio formuluotė – kankinimo, nežmoniško ar žmogaus orumą žeminančio elgesio ar tokio baudymo uždraudimas – atspindi žmogaus prigimtinę teisę nepatirti fizinio bei psichologinio smurto, būti apsaugotam nuo žeminančio jo orumą elgesio ne tik pagal paprotines normas, bet ir turėti teisinį apsaugos mechanizmą.

Šiandien jau pakito visuomenės požiūris į žmogaus teises, tačiau galima manyti, kad teisinės valstybės yra tiek, kiek joje iš tikrųjų gerbiama žmogaus teisės. Žmogaus teisių problematiškumas atsiskleidžia ne jas įtvirtinant Konstitucijoje ar tarptautiniuose dokumentuose, tačiau jas įgyvendinant³.

Taigi, ir šios temos pasirinkimą lėmė noras įdėmiau paanalizuoti siekių ir gebėjimų realizavimą, naudojantis teisėmis ir laisvėmis, suderinti prieštarigus interesus, išvengiant konfliktų tarp žmogaus teisių ir laisvių naudojimosi ir valstybės bei visuomenės interesų. Šiandieninėje tarptautinėje visuomenėje gana dažni reiškiniai – deportacija ir ekstradicija. Su šiais reiškiniais glaudžiai yra susietas Konvencijos 3 straipsnis, įtvirtinantis draudimą kankinti, nežmoniškai ar žeminant asmens orumą elgtis ir šio straipsnio taikymas praktikoje, įvardina temos aktualumą. Pabėgėlių teisė, prieglobsčio prašymas, asmens išdavimas – kategorijos, kurios tampriai susijusios su žmogaus teisėmis bei laisvėmis, apima platų juridinių reiškinų spektrą, o Konvencijos 3 straipsnis įgalina panagrinti teorinius ir praktinius straipsnio taikymo aspektus būtent deportacijos ir ekstradicijos atvejais. Nepaisant Konvencijos 3 straipsnyje įtvirtinto absoliutaus pobūdžio principo, pakankamai dažni šio straipsnio pažeidimo atvejai išsiuntimo ir ekstradicijos bylose.

Temos aktualumą lemia ir tai, kad vis labiau įsisiautėjantis tarptautinis terorizmas, politinių režimų kaita didina pabėgėlių srautus, o šių asmenų teisės tarptautinės teisės požiūriu gina ne tik pabėgėlių, bet ir žmogaus teisių teisė.

Temos problematika. Žmogaus teisės visuotinai pripažįstamos aukščiausia vertybe, jos yra pirminės, glūdančios žmogaus prigimtyje. Naujausių laikų humanistinės teorijos paprastai remiasi tuo, kad žmogus nuo gimimo turi nuo jo asmens neatskiriamas pamatines ir nekintamas teises bei

---

³ Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras: 1 dalis. Vilnius: Teisės institutas, 2000. P. 212.

laisves. Žmogaus prigimtis yra pirminis prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių šaltinis⁴. Valstybė negali nei „dovanoti“ prigimtinių teisių ir laisvių, nei jų atimti, jos pagrindinis uždavinys – užtikrinti žmogaus teisių apsaugą. Todėl valstybė privalo užtikrinti žmogaus teises visiems, neatsižvelgiant į asmens statusą valstybėje. Viena iš sričių, kuriai taikomas Konvencijos 3 straipsnis – užsieniečių išsiuntimas ir ekstradicija. Tiriamos problemos situacija dėl išsiuntimo iš valstybės glaudžiai susijusi su žmogaus teisių garantijomis toje valstybėje, į kurią asmuo išsiunčiamas. Valstybė turi būti saugi asmeniui ir jam negali grėsti Konvencijos 3 straipsnyje įtvirtintas elgesys, būtent: „Niekas negali būti kankinamas, patirti nežmonišką ar žeminantį jo orumą elgesį arba būti taip baudžiamas“⁵.

Apibrėžiant temos problematiką, išskirtini keli aspektai:

- kankinimo, nežmoniško ar žeminančio asmens orumą elgesio ar baudimo draudimas kaip absoliutus principas;
- kankinimo, nežmoniško ar žeminančio asmens orumą elgesio įvertinimas;
- išsiuntimo į kitą saugią valstybę problema;
- Konvencijos 3 straipsnio taikymas ir aplinkybių analizė priimant sprendimus.

Apibendrinant probleminius aspektus, būtina pažymėti, kad Konvencija teisinius santykius sukuria tik tarp ją ratifikavusių valstybių. Tačiau egzistuojantis 3 straipsnio absoliutus principas užtikrina vieną iš Konvencijos tikslų – apsaugoti asmenis nuo neteisėto kišimosi į jų teisių ir laisvių apsaugos sferą.

Tyrimo objektas. Šiame darbe išsamiai bus analizuojama kankinimo, nežmoniško ar asmens orumą žeminančio elgesio bei tokio baudimo samprata bei turinys, Konvencijos 3 straipsnyje įtvirtinto absoliutaus principo taikymas deportacijos ir ekstradicijos bylose. Taip pat šiame darbe bus analizuojama valstybių pozityvi pareiga, asmens išsiuntimo ar ekstradicijos galimybė į kitą, nei kilmės valstybę bei išryškintos Konvencijos 3 straipsnio taikymo problemos deportacijos ar ekstradicijos bylose. Iš esmės tyrimo objektą apibūdina temos pavadinimas.

Tyrimo dalykas. Kankinimo, nežmoniško ar asmens orumą žeminančio elgesio sąvokų skirtumai, rizikos faktoriai išsiunčiamų asmenų atžvilgiu, saugios trečiosios valstybės požymiai, žmogaus teisių apsaugos aspektai kovoje su tarptautiniu terorizmu.

---

⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos butų privatizavimo įstatymo 5 str. atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios. 1996, Nr. 114-2643.

⁵ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista Protokolu Nr. 11// Valstybės žinios, 2000, Nr. 96-3016.

Tyrimo tikslas. Išanalizuoti Konvencijos 3 straipsnyje įtvirtintas sąvokas bei jų turinį, šio straipsnio absoliutų pobūdį, išnagrinėti Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau vadinama Teismas) praktiką deportacijos ir ekstradicijos bylose, remiantis Konvencijos 3 straipsniu.

Tyrimo uždaviniai. Pagrindiniam darbo tikslui pasiekti keliami uždaviniai:

1. Apžvelgti pagrindinius tarptautinės teisės aktus, užkertančius kelią kankinimams ir nežmoniškam ar asmens orumą žeminančiam elgesiui, išryškinant šiuose dokumentuose įtvirtinto draudžiamo elgesio pobūdį ir jo apimtį.

2. Išanalizuoti Konvencijos 3 straipsnyje įtvirtintas kankinimo, nežmoniško ar žeminančio orumą elgesio sąvokas, atskleisti jų turinį.

3. Išanalizuoti Konvencijos 3 straipsnio absoliutų pobūdį.

4. Išnagrinėti Konvencijos 3 straipsnyje įtvirtinto principo taikymą Teismo bylose dėl deportacijos ir ekstradicijos.

Tyrimo metodai. Kadangi darbo pobūdis yra teorinis – analitinis, pagrindinis šiame darbe taikomas tyrimo metodas bus teorinis analitinis. Šiuo metodu siekiama įvertinti Konvencijos 3 straipsnio ypatumus, reikšmę žmogaus teisių apsaugos sistemoje, struktūrą ir taikymą.

Loginis – analitinis metodas, kaip loginio mąstymo procesas, būtinas atskleidžiant tiriamojo darbo tikslus, pateikiant apibendrinimus bei išvadas.

Istorinis metodas, kurio pagalba bus nagrinėjamas kankinimo ir kito draudžiamo elgesio sąvokų turinio kaita.

Išvardintų tyrimo metodų kompleksinis taikymas turės reikšmės gautų apibendrinimų ir išvadų pateikimui bei patikimumui.

Tyrimo šaltiniai. Magistro baigiamajame darbe pagrindinis dėmesys bus skirtas Konvencijos ir Teismo praktikai. Taip pat bus apžvelgti Jungtinių Tautų rėmuose bei regioniniais mastais priimti dokumentai, draudžiantys kankinimus, žiaurų, nežmonišką ar asmens orumą žeminantį elgesį. Norime pabrėžti, kad ši tema Lietuvoje nagrinėta itin nedaug. Atskiruose leidiniuose ar monografijose galima rasti trumpų publikacijų apie Konvencijos 3 straipsnį, tačiau dažniausiai tai nesiejama su deportacija ir ekstradicija. Didžiąją dalį informacijos suteikė Teismo nagrinėtos bylos.

Ne itin gausi Lietuvos autorių mokslinė literatūra ir mokslinės publikacijos šia tema, įgalino analizuoti D. Jočienės, K. Čilinsko, S. Katuokos, V. Vadapalo, J. Žilinsko mokslinius straipsnius ir monografijas. Deportacijos tema vertingos ir gausios informacijos suteikė L. Jakulevičienės darbai.

Todėl šiame darbe remiamasi užsienio teisės teoretikų, paskyrusių savo darbus Konvencijos bei jos taikymo praktikos analizei. Tarp užsienio autorių pažymėtini Berger V., Harris D. J., Warbrick C., Bradley A. W., Mikele de Salvia ir kiti. Šių autorių darbuose, šalia koncepcinės Konvencijoje įtvirtintų žmogaus teisės analizės, randama ir tyrimų, susijusių su Konvencijos 3 straipsnio taikymu deportacijos ir ekstradicijos atvejais.

Darbo praktinė reikšmė ir mokslinis naujumas. Gana riboti tyrimo šaltiniai ir konceptualus tyrimo aspektas savaime sudaro pagrindą tiriamojo darbo vertei ir naujumui. Šiuo moksliniu tyrimu bandoma sistemiškai nagrinėti ir išsiaiškinti Teismo poziciją taikant vieną iš svarbiausių straipsnių žmogaus teisių apsaugos srityje sąryšyje su išsiunčiamų iš valstybės asmenų padėtimi.

Darbe siekiama išanalizuoti žmogaus teisių apsaugos aspektus, deportacijos ir ekstradicijos ypatumus santykyje su Konvencijos 3 straipsniu, šio straipsnio taikymo aspektus pagal Konvencijos jurisprudenciją. Pastaruoju metu vis dažniau atkreipiamas dėmesys į praktinį Konvencijos įtvirtintų teisių taikymą. Todėl tikimės, kad šiuo darbu išanalizuota Teismo praktika bei teoriniai aspektai prisidės prie gilesnio ir nuoseklesnio Konvencijos 3 straipsnio suvokimo deportacijos ir ekstradicijos atveju, teisingo absoliutaus principo praktinio taikymo, teisinės sąmonės formavimo.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro įvadas, trys dalys ir išvados. Kiekviena darbo dalis suskirstyta į skyrius pagal nagrinėjamų klausimų pobūdį. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados, taip pat pridedamas naudotos literatūros sąrašas bei darbo santrauka.

1. PAGRINDINIAI TARPTAUTINĖS TEISĖS AKTAI, UŽKERTANTYS KELIĄ KANKINIMAMS IR ŽIAURIAM ELGESIUI

1.1. Jungtinių Tautų organizacijos priimti tarptautiniai dokumentai

Jungtinių Tautų Organizacija (toliau – JTO) buvo įkurta 1945 m., pasibaigus Antrajam pasauliniam karui. Pirminis ir pagrindinis šios organizacijos tikslas, tuo metu atrodęs tarsi mirażas tautų nesantarvės fone – stabilizuoti tarptautinius santykius bei sustiprinti visuotinės taikos pagrindus. Praūžusio karo padariniai buvo akivaizdūs – tarptautinė bendrija suprato, kad yra tiesioginis ryšys tarp pagarbos žmogaus teisėms ir taikos bei tarptautinio saugumo stiprinimo.

1948 m. Visuotinė Žmogaus Teisių deklaracija (toliau vadinama VŽTD) laikoma autoritetingiausiu žmogaus teisių dokumentu. Ja remiamasi priimant kitus JTO žmogaus teisių aktus.

Šiame darbe mus domina teisės aktai, užkertantys kelią kankinimams, nežmoniškam ir asmens orumą žeminančiam elgesiui. VŽTD, kaip fundamentalus tarptautinės teisės aktas, įtvirtina žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių katalogą. Jo 5 straipsnis skelbia: „Niekas negali būti kankinamas arba žiauriai, nežmoniškai žeminant jo orumą su juo elgiamasi ir jis baudžiamas“⁶. VŽTD rengėjai, šalia kitų pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių, akivaizdžiai įtvirtino žmogaus prigimtine teisę nepatirti fizinio bei psichologinio smurto, būti laisvam nuo kankinimo ir žeminančio elgesio.

Formaliai VŽTD, kaip ir dauguma kitų JTO rezoliucijų, yra rekomendacinio pobūdžio aktas. Tačiau, vis dėlto, VŽTD nuostatos yra privalomos valstybėms, nes kodifikuoja paprotines tarptautinės teisės normas. Tokį VŽTD pobūdį parodo tai, kad jos pagrindu buvo sudaryta daugiau kaip 30 universalių ir regioninių tarptautinių sutarčių, skirtų išplėtoti atskiras nuostatas, taip pat daug pasaulio valstybių privalomą VŽTD nuostatų galią pripažino savo konstitucijose ir kituose nacionalinės teisės aktuose⁷. Tokiu būdu VŽTD padėjo pagrindą kitiems tarptautiniams teisės aktams, plėtojantiems žmogaus teises.

JTO nevienkartinėse rezoliucijose ir deklaracijose pasmerkė kankinimą ir nežmonišką, žeminantį elgesį. 1973 m. rezoliucija „Kankinimo ir kito žiauraus, nežmoniško, žeminančio elgesio ir baudymo klausimu“, 1974 m. rezoliucija „Kankinimas ir kitas žiaurus, nežmoniškas, žeminantis elgesys, susijęs su sulaikymu ir įkalinimu, 1975 m. Deklaracija dėl visų asmenų apsaugos nuo kankinimų ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio žmogaus orumą elgesio ir

⁶ Žmogaus teisės: tarptautinių dokumentų rinkinys. Sud. R. Mališauskas. Vilnius: Mintis, 1991. P. 13

⁷ Žalimas D., Žaltauskaitė-Žalimienė S., Petrauskas Z., Saladžius J. Tarptautinės organizacijos. Vilnius: Justitia, 2001. P.336

baudimo už jį akivaizdžiai liudija, kad problema buvo opi ir skausminga. Minėtoje Deklaracijoje buvo pareikšta, kad tokie veiksmai žemina žmogaus orumą, pažeidžia žmogaus teises ir pagrindines laisves, todėl pripažintini nusikalstamais ir yra baustini. Taip pat, anot J. Žilinsko, šioje Deklaracijoje buvo pateikta pirminė kankinimo sąvoka⁸. JTO taip pat yra priėmusios Tipines minimalaus elgesio su kaliniais taisykles (1957 m.), Teisėtvarkos apsaugos pareigūnų elgesio kodeksą (1979 m.), kurie taip pat tapo sudėtine kankinimo sampratos dalimi. Šie aktai yra įtvirtinantys ir rekomenduojantys tarptautinius standartus sulaikytųjų ir įkalintų asmenų teisių apsaugos srityje. Pastarieji dokumentai mums įdomūs dar ir tuo, kad asmuo, laukiantis ekstradicijos, paprastai yra sulaikytas. Tipinės minimalaus elgesio su kaliniais taisyklės draudžia fizinės bausmės, uždarymą į tamsią kamerą, o žiaurios, nežmoniškos ar orumą žeminančios bausmės turi būti visiškai uždraustos kaip bausmės už drausmės pažeidimus. Taip pat kaip bausmės negalima taikyti tramdymo priemonių – antrankių, pančių, grandinių ir tramdomųjų marškinių. Be to, pančiai ir grandinės apskritai neturi būti naudojami kaip tramdymo priemonės⁹. Tai yra rekomendacinio pobūdžio dokumentai, tačiau juose taip pat atkreipiamas dėmesys į kankinimų draudimą.

Labai svarbus dokumentas, išplėtojęs žiaurios, nežmoniškos ar žeminančio žmogaus orumą elgesį ir baudimą už jį nuostatas tapo 1984 m. JTO Konvencija prieš kankinimą ir kitoki žiaurų, nežmonišką ar žeminantį žmogaus orumą elgesį ir baudimo už jį (toliau vadinama 1984 m. Konvencija). 1984 m. Konvencija įpareigojo valstybes pripažinti kankinimus nusikaltimu, bendradarbiauti kankinimų prevencijos srityje, taip pat persekioti ir bausti kaltus dėl kankinimų asmenis¹⁰.

1984 m. Konvencijoje išplėtotą ir išaiškintą kankinimo sąvoką, ko nebuvo kituose tarptautiniuose dokumentuose, draudžiančiuose kankinimus. Labai svarbi nuostata įtvirtinta šios 1984 m. Konvencijos 3 straipsnyje. Pirmoje straipsnio dalyje deklaruojama, kad „Nė viena valstybė dalyvė neturi išsiųsti, gražinti ar išduoti kokio nors asmens kitai valstybei, jei yra rimtas pagrindas manyti, kad jam gali grėsti kankinimas“¹¹. Čia nustatytas negražinimo principas yra absoliutus ir nenumatytos jokios išimtys dėl asmenų gražinimo. Tokios nuostatos nerandame

---

⁸ Žilinskas J. Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje. Monografija. Vilnius: 2003. P. 96.

⁹ Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. Sud. R. Mališauskas. Vilnius: Mintis. 1991. P. 155.

¹⁰ Žalimas D., Žaltauskaitė-Žalimienė S., Petrauskas Z., Saladžius J. Tarptautinės organizacijos. Vilnius: Justitia, 2001. P. 344.

¹¹ Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. Sud. R. Mališauskas. Vilnius: Mintis. 1991. P. 170-171.

Konvencijoje, kuri apsiriboja 3 straipsniu, kuris nereglamentuoja asmenų išsiuntimo ar gražinimo kitai valstybei sąlygų, tačiau šis straipsnis pripažįstamas absoliučiu. Kaip matysime vėlesniuose skyriuose, šias sąlygas ir išsiuntimo pagrindus formuoja Teismo jurisprudencija.

Labai svarbią reikšmę tarptautiniu mastu įgijo 1951 metų Konvencija dėl pabėgėlių statuso (toliau vadinama 1951 m. Konvencija) ir 1966 metų Protokolas dėl pabėgėlių statuso. Šiuose dokumentuose apibrėžiama pabėgėlio sąvoka, nustatomi tarptautiniai pabėgėlių standartai, pabėgėlių apsaugos reikalavimai bei elgesio su pabėgėliais valstybių įsipareigojimai.

Šiandieninė tarptautinė situacija sudaro palankias sąlygas didėti pabėgėlių srautams. Karai valstybių viduje, politinių režimų kaita, totalitarizmas, augantis terorizmas, skurdas, badas verčia žmones ieškoti prieglobsčio kitose valstybėse. Yra konstatuojama, kad daugelyje šalių praktikuojamas žiaurus, nežmoniškas ir žeminantis orumą elgesys bei bausmės. Tarptautinės amnestijos organizacijos pateiktais duomenimis, daugiau nei 70 – tyje valstybių užfiksuotas toks elgesys¹². Akivaizdu, kad esant tokiai grėsmei, asmenys stengiasi tapti ginamais 1951 m. Konvencijos nuostatomis ar įgyti apsaugą pagal Konvencijos 3 straipsnį.

1951 m. Konvencijos 32 ir 33 straipsniai apibrėžia išsiuntimo bei draudimo išsiųsti pabėgėlius sąlygas. Apsaugą nuo išsiuntimo garantuoja 33 straipsnio 1 dalis, kur išskiriami pabėgėlių požymiai – rasė, religija, pilietybė, priklausymas tam tikrai socialinei grupei arba politinės pažiūros. Dėl šių požymių straipsnis yra imperatyvus – jokių būdu neišsiunčiami ir negražinami pabėgėliai į šalį, kur jų gyvybei ar laisvei grėstų pavojus dėl aukščiau išvardintų požymių. Tačiau kankinimas ar kitoks nežmoniškas elgesys neminimas.

1951 m. Konvencijoje numatytas asmens negražinimo principas nėra absoliutus pobūdžio. Nagrinėjant 33 straipsnio 2 dalį matome, kad pabėgėliai, kurie dėl svarbių priežasčių laikomi pavojingais šalies, kurioje jie yra, saugumui arba yra nuteisti įsigaliojusiu nuosprendžiu už ypač sunkų nusikaltimą ir keliantys visuotinį pavojų šaliai gali būti deportuoti. Taigi, pabėgėlis gali būti išsiųstas, jeigu jis:

1. kelia realią grėsmę valstybės, kurioje jis yra, saugumui arba
2. yra nuteistas už itin sunkų nusikaltimą ir jo grėsmė visuomenei turi būti ypatinga.

33 straipsnio 2 dalyje minimas itin sunkus nusikaltimas patvirtina, kad asmens negražinimo principo išimtis galima tik itin specifinėmis aplinkybėmis. Paminėtini tokie nusikaltimai, kuriems taikoma ši išimtis: nužudymas, išprievartavimas, ginkluotas apiplėšimas,

---

¹² http://www.asylum-online.lt/pages/refoul_gc_art_33html#; Prisijungimo laikas: 2006-09-12.

padegimas ir pan. Tačiau čia esminis veiksnys yra ne tai, kad pabėgėlis padarė nusikaltimą, bet tai, kad dėl padaryto nusikaltimo jis kelia pavojų šalies visuomenei¹³.

Taigi, 1951 m. Konvencija nenumato absoliučios apsaugos nuo kankinimų, nežmoniško ar žeminančio asmens orumą elgesio pabėgėlių išsiuntimo atveju. Tačiau, kaip minėjome, pabėgėlių teisė yra ir sudedamoji žmogaus teisių dalis. Esant išsiunčiamų asmenų kankinimo ar kitokio draudžiamo elgesio grėsmei valstybėje, į kurią deportuojamas ar kuriam taikoma ekstradicija asmeniui, gali pradėti veikti kitas žmogaus teisių apsaugos mechanizmas – Konvencija ir jos 3 straipsnis, kuris numato absoliutaus pobūdžio apsaugą tokiems asmenims, nors tai ir nėra tiesiogiai numatyta pačioje Konvencijos 3 straipsnio formuluotėje. Konvencijos 3 straipsnis, kaip absoliutaus pobūdžio principas, bus nagrinėjamas kituose darbo skyriuose.

Apibendrinant 1951 m. Konvenciją sąryšyje su Konvencijos 3 straipsnio teikiamais apsaugos mechanizmais pabėgėliams, galime konstatuoti:

1. Konvencijos 3 straipsnio apsauga yra absoliutaus pobūdžio ir yra platesnė nei 1951 m. Konvencijos 32 ir 33 straipsniai, kurie numato galimybę netaikyti asmens negražinimo principo tik tam tikrais atvejais;

2. 1951 m. Konvencija persekiojimą susieja su tam tikrais požymiais – būtent rase, religija, pilietybe, priklausymu tam tikrai socialinei grupei ar politinėms pažiūroms, tuo tarpu Konvencijos 3 straipsnis neišskiria jokių požymių, nesiejamas su jokiais priežastimis, yra besąlygiškas;

3. Konvencijos 3 straipsnis turi pradėti veikti kaip papildomas mechanizmas, jei atsiranda grėsmė gražinamam asmeniui valstybėje, į kurią jis deportuojamas, būti kankinamam ar patirti nežmonišką ar žeminantį orumą elgesį arba būti taip baudžiamam.

4. 1951 m. Konvencija numato pabėgėlių išsiuntimo galimybę tiems asmenims, kurie gali kelti grėsmę valstybės saugumui arba yra nuteisti už itin sunkius nusikaltimus ir kelia pavojų visuomenei, neapimant kankinimų ar žiauraus elgesio grėsmės. Tuo tarpu Konvencijos 3 straipsnis nedaro jokių išlygų dėl saugumo ar pavojingumo visuomenei, jei tik yra nustatoma, kad išsiunčiamam asmeniui gali grėsti 3 straipsnyje numatyti pavojai.

Manytume, kad JTO priimti tarptautiniai teisės aktai turėtų užkirsti kelią kankinimams ar nežmoniškam, žiauriam elgesiui, tačiau praktikoje dažnai iškyla tokio elgesio realybė. Nors valstybės, ratifikavusios konvencijas privalo jų laikytis, yra įsteigti monitoringo mechanizmai, tokio elgesio grėsmė išlieka. Nenumatant valstybėms sankcijų, moralinis ar diplomatinis pasmerkimas nedemokratinio režimo valstybėms dažnai būna neveiksmingas.

---

¹³ Vysockienė L. Pabėgėlių teisė. Monografija. Vilnius: 2005. P. 64-65.

1. 2. Europos Tarybos priimti tarptautiniai dokumentai, įtvirtinantys kankinimo, nežmoniško ar asmens orumą žeminančio elgesio draudimą

Pagarba žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms yra pagrindinė narystės Europos Taryboje sąlyga pagal Europos Tarybos Statuto 3 straipsnį: „Kiekviena valstybė – Europos Tarybos narė privalo pripažinti teisės viršenybės principą ir garantuoti visiems asmenims, esantiems jos jurisdikcijoje, naudojimąsi žmogaus teisėmis bei pagrindinėmis laisvėmis...“¹⁴. Taigi, žmogaus teisių apsaugą galima laikyti prioritetine Europos Tarybos veiklos sritimi.

Viena iš svarbiausių Europos Tarybos parengta tarptautine sutartimi žmogaus teisių apsaugos srityje yra laikoma 1950 m. Konvencija, įsigaliojusi 1953 m., vėliau papildyta 14 protokolų. Konvencija įtvirtina neatskiriamas nuo kiekvieno žmogaus asmenybės teises ir pagrindines laisves, o taip pat įgalioja valstybes – dalyves garantuoti šias teises ir laisves kiekvienam jų jurisdikcijoje esančiam žmogui.

Ruošiant Konvencijos 3 straipsnio formuluotę 1949-1950 metais, autoriai rinkosi iš kelių formuluočių modelių. Manoma, kad pagrindinė autorių idėja šio straipsnio formuluotei buvo Antrojo pasaulinio karo nacistinis režimas. Pirmajame Konsultacinės asamblėjos darbo etape, britų delegatas Seimuras Kuksas paminėjo barbarizmo ir žvėriškumo bangą, persiritusią per pasaulį ir pateikė kai kuriuos žiaurius šio periodo pavyzdžius¹⁵. Buvo paruošti du projekto variantai su kiek besiskiriančiomis formuluotėmis. Priimtinausias atrodė neseniai priimtos VŽTD 5 straipsnis. Galutinė Konvencijos 3 straipsnio formuluotė buvo pristatyta 1950 m. birželio mėnesį. Konvencijos rengimo istorija neatspindi priežasčių, kodėl buvo pasirinkta būtent tokia formuluotė, kuri buvo priimta.

Analizuojant Konvencijos 3 straipsnio formuluotę, išskirtinos trys savarankiškos sąvokos –

1. kankinimas;
2. nežmoniškas elgesys arba baudimas;
3. žeminantis elgesys arba baudimas¹⁶.

Šios nuostatos yra tiesiogiai susijusios su asmens neliečiamybe ir orumu. Kankinimo, nežmoniško ar žeminančio orumą elgesio arba baudimo draudimas yra itin svarbi savo prigimtimi

---

¹⁴ Žalimas D., Žaltauskaitė-Žalimienė S., Petrauskas Z., Saladžius J. Tarptautinės organizacijos. Vilnius: Justitia, 2001. P.755.

¹⁵ Janis M. W., Kay R. S., Bradley A. W. European Human Rights Law: Text and Materials. Second Editon Oxford: Clarendon Press, 1996. P. 125-126.

¹⁶ Gomien D. Trumpas Europos žmogaus teisių konvencijos vadovas. Vilnius: 1995. P. 13.

teisė. Tuo tarpu kriterijai, kuriais remiantis sprendžiama ar valstybė pažeidė šią teisę yra gana subjektyvaus pobūdžio¹⁷.

Nagrinėjant Konvencijos 3 straipsnį, būtina atsižvelgti į Konvencijos 15 straipsnį, kuris numato galimybę nukrypti nuo įsipareigojimų nepaprastosios padėties atveju. Pažymėtina, kad 15 straipsnio 2 dalis neleidžia nukrypti nuo įsipareigojimų pagal 3 straipsnį jokiomis aplinkybėmis.

Tarptautinės teisės normos pripažįsta valstybių teisę kontroliuoti užsieniečių atvykimą, gyvenimą valstybėje bei jų išvykimą. Taip pat savo nacionaliniuose įstatymuose valstybės įtvirtina deportacijos ir ekstradicijos sąlygas ir tvarką. Beje, nei Konvencija, nei papildomi jos protokolai nenumato teisės į politinį asmenų prieglobstį. Tai taip pat reguliuoja kiti teisės aktai. Tuo labiau, kad pagal tarptautinės teisės normas, valstybės yra atsakingos už asmens padėtį, esantį jos jurisdikcijoje. Milano Krikščioniškojo universiteto profesorius Mikele de Salvia, nagrinėdamas Teismo precedentus, išskyrė būtent deportaciją ir ekstradiciją, kaip teisinius reiškinius, atskirais atvejais galinčius sukelti probleminę situaciją būtent Konvencijos 3 straipsnio kontekste¹⁸. Priklausomai nuo šalies politinio režimo, kuris gali būti susiklostęs „iš prigimties“ arba dėl ypatingų situacijų, gali būti grubiai pažeistos arba absoliučiai pamintos pagrindinės žmogaus teisės, tokios teisės, kurias garantuoja Konvencija. Taigi, valstybės imasi atsakomybės prieš užsieniečius, išsiųsdamos asmenis į valstybes, kuriose gali būti grėsmės rizika dėl Konvencijos 3 straipsnio pažeidimo.

Kituose darbo skyriuose bus detalai nagrinėjamas Konvencijos 3 straipsnis kaip užsieniečių garantas, nebūti deportuotiems ar kad jiems nebūtų taikoma ekstradicija į valstybes, kuriose grėstų kankinimas, nežmoniškas ar asmens orumą žeminantis elgesys.

Apibendrinant Konvenciją kaip tarptautinės teisės aktą, įtvirtinantį esmines žmogaus teises ir laisves bei užkertantį kelią kankinimams, nežmoniškam ar asmens orumą žeminančiam elgesiui, akivaizdu, kad būti laisvam nuo tokio elgesio yra viena iš pačių svarbiausių žmogaus teisių, nes ji susijusi su asmens neliečiamybe ir individo žmogiškuoju orumu. Itin aukštą vietą ši teisė užima žmogaus teisių hierarchijoje ir tai atspindi jos ypatingą statusą¹⁹. Šį statusą pabrėžia ir Konvencijos 3 straipsnis bei jo absoliutus pobūdis.

1987 metais Europos Taryba parengė ir priėmė Europos konvenciją prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (toliau vadinama Konvencija prieš

¹⁷ Gomien D. Trumpas Europos žmogaus teisių konvencijos vadovas. Vilnius: 1995. P. 12.

¹⁸ Микеле де Сальвиа. Прецеденты Европейского Суда по правам человека. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс. 2004. С.161.

¹⁹ Gomien D., Harris D., Zwaak L. Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter. Council of Europe Publishing. 1997. P. 133.

kankinimą), įsigaliojusią 1989 metais. Konvencija prieš kankinimą toliau plėtoja ir gina prioritetinę žmogaus teisę būti laisvam nuo kankinimų. Pažymėtina, kad Konvencija prieš kankinimą glaudžiai susijusi su Konvencija, kadangi preambulė skelbia, kad: „[...] atsižvelgdamos į Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatas; primindamos, kad pagal minėtos Konvencijos 3 straipsnį niekam negali būti taikomas kankinimas arba kitoks žiaurus, nežmoniškas ar žeminantis elgesys ir baudimas; pažymėdamos, kad Konvencijos numatytas mechanizmas yra taikomas ir asmenims, kurie save laiko nukentėjusiais dėl 3 straipsnyje numatytų pažeidimų [...]”²⁰.

Pagrindinis Konvencijos prieš kankinimą tikslas buvo įsteigti Europos komitetą prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą, kuris kontroliuotų asmenų, iš kurių atimta laisvė, priežiūrą, siekiant sustiprinti šių asmenų apsaugą nuo kankinimo ar nežmoniško elgesio. Tokia kontrolė atliekama tikrinimo pagrindu: nepriklausomi komiteto nariai ir ekspertai, kurie yra įvairių profesijų atstovai, pvz.: advokatai, gydytojai, kalėjimų srities specialistai, turi teisę lankytis laisvės atėmimo vietose, (kalėjimuose, nepilnamečių įstaigose, policijos skyriuose, nelegalių migrantų laikymo vietose, psichiatrijos įstaigose), bendrauti su ten laikomais asmenimis bei kitais asmenimis, kurie turi informacijos apie laisvės atėmimo vietų sąlygas. Po tikrinimo komitetas rengia konfidencialią ataskaitą, kurioje gali būti pateiktos rekomendacijos tikrintai valstybei dėl asmenų, iš kurių atimta laisvė, padėties ir jų teisių apsaugos pagerinimo. Komiteto prioritetas yra prevencija, jis vadovaujasi dviem principais – bendradarbiavimu ir konfidencialumu. Tikslas yra ne kaltinti valstybę pažeidimais, o apsaugoti asmenis, iš kurių atimta laisvė.

Per savo veiklos metus komitetas suformulavo elgesio su asmenimis, iš kurių atimta laisvė, standartus. Be kitų standartinių nuostatų apie policijos areštines, pataisos įstaigas, nepilnamečių laisvės atėmimo vietas, standartuose numatytos nuostatos ir elgesio su užsieniečiais, kuriems laisvė atimta pagal užsieniečių teisinę padėtį reglamentuojančius įstatymus bei užsieniečių deportavimą lėktuvais²¹. Be abejo, standartai valstybėms nėra privalomi, tačiau inspektavimo metu Komiteto delegacijos stebi ir tai, ar valstybės įgyvendina standartų rekomendacijas.

Akivaizdu, kad Europos Tarybos patvirtintos konvencijos yra tarptautiniai teisės aktai, kategoriškai draudžiantys kankinimus, nežmonišką ir žeminantį asmens orumą elgesį. Kiekvienas iš tokių dokumentų didina individualių žmogaus teisių gynimo galimybę.

---

²⁰ Žmogaus teisės. Europos Tarybos ir Europos Sąjungos dokumentai. Lietuvos žmogaus teisių centras. 2000. P. 98.

²¹ <http://www.cpt.coe.int/lang/lit/ltn-standards-p.pdf>, Prisijungimo laikas: 2006-10-21.

1. 3. Kiti regioniniai tarptautiniai dokumentai

„Nė vienas pasaulio žmogus neturi būti kankinamas ar menkinamas jo orumas“. Tai skelbia Afrikos žmogaus ir tautų teisių chartija bei Amerikos žmogaus teisių konvencija. Šie tarptautiniai dokumentai tvirtina, kad žmogaus teises ir laisves turi visi, nepriklausomai nuo turtinės padėties ar socialinio sluoksnio. Tokie poelgiai kaip kankinimas ar nežmoniškas elgesys negali likti nepastebėti ir už juos turi būti baudžiama. Taip pat ypač turi būti rūpinamasi karo ar kitų ekstremalių situacijų nuskriaustais žmonėmis²².

Amerikos Valstybių Organizacija (toliau vadinama AmVO), laikoma veiksmingiausia ir labiausiai išplėtotą regionine organizacija už Europos žemyno ribų. Žmogaus teisėmis AmVO susirūpino nuo pat įsteigimo. 1948 metais buvo priimta Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaracija, 1969 metais – Amerikos žmogaus teisių konvencija, o 1985 metais Amerikos konvencija dėl kankinimo uždraudimo ir baudimo už jį. Pastaroji konvencija savo paskirtimi ir turiniu panaši į 1984 metų Konvenciją, taip pat 1987 metų Europos konvenciją prieš kankinimus ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą²³.

Konvencijoje apibūdinama kankinimo sąvoka, kankinimas laikomas nusikaltimu už kurį turi būti baudžiama, o 5 straipsnis skelbia, kad: „ Kankinimu negalima nei remtis, nei jo pateisinti jokiais išimtinėmis aplinkybėmis, nesvarbu ar tai būtų karas, ar karo grėsmė, ar apgultis, ar kovinė parengtis, ar koks nors vidinis neramumas ar konfliktas, konstitucinių garantijų suspendavimas, vidaus politikos nestabilumas ir kitokios visuomeninės krizės ar nelaimės“²⁴. Tuo įtvirtinamas kankinimo draudimo absoliutus principas, nenukrypstant nuo šio draudimo jokiais aplinkybėmis. Konvencijos 13 straipsnis numato asmenų, įtariamų kankinimu, kuris pripažįstamas nusikaltimu, išdavimą prašančiai valstybei. Tačiau tas pats straipsnis ir draudžia išduoti tokį asmenį, jei yra pagrindas manyti, kad persekiojamas asmuo gali būti kankinamas, su juo žiauriai elgiamasi arba jo gyvybei gali grėsti pavojus. Taip įtvirtinamas humaniško principas, kad ir nusikaltėliais laikomi asmenys negali patirti kankinimų ar žiauraus elgesio.

Apie pabėgėlių apsaugą konvencijoje neužsimenama, tačiau 15 straipsnis numato, kad šios konvencijos nuostatos neturi varžyti asmenų, siekiančių prieglobsčio, teisių.

Dar viena regioninė tarptautinė organizacija – Afrikos Vienybės Organizacija, buvo įsteigta 1963 metais. Vienas iš jos tikslų – žmogaus teisių apsauga Afrikoje. 1981 metais buvo

²² Marks S., Clapham A. International Human Rights Lexicon. Oxford. University Press. 2005. P. 360-361.

²³ Žalimas D., Žaltauskaitė – Žalimienė S., Petrauskas Z., Saladžius J. Tarptautinės organizacijos. Vilnius: Justitia. 2001. P. 628-629.

²⁴ Žmogaus teisės. Regioninių tarptautinių dokumentų rinkinys. Vilnius: Mintis. 1993. P. 191.

priimta ir 1986 metais įsigaliojo Afrikos žmogaus ir tautų teisių chartija (toliau vadinama Chartija), kurioje įtvirtintos ne tik individualios žmogaus teisės, bet ir kolektyvinės teisės. Minimas visų tautų lygiateisiškumo principas, kiekvienos tautos egzistavimo, apsisprendimo teisė ir panašiai. Chartijos 5 straipsnis skelbia: „Kiekvienas turi teisę, kad būtų gerbiamas žmogaus asmenybei būdingas orumas ir kad būtų pripažinta jo teisinė padėtis. Turi būti uždraustos visos išnaudojimo ir žmogaus orumo žeminimo formos, ypač vergovė, vergų prekyba, kankinimai, žiaurus, nežmoniškas ar žmogaus orumą žeminantis elgesys ar baudimas“²⁵. Straipsnio formuluotė panaši į daugelio kitų tarptautinių dokumentų formuluotes dėl kankinimų uždraudimo, tačiau šioje Chartijoje greta kankinimo draudimo, tame pačiame straipsnyje, iškeliamas vergovės draudimas. Tai, be abejo, lėmė šio žemyno specifika.

Chartijos 12 straipsnis numato, kad persekiojamas žmogus turi teisę ieškoti prieglobsčio kitoje šalyje, o užsienietis, teisėtai esantis valstybės teritorijoje gali būti iš jos išsiųstas tik esant sprendimui, priimtam pagal įstatymus. Taigi, Chartijoje nematome deportacijos ar ekstradicijos draudimo esant kankinimo ar žiauraus elgesio grėsmei, tačiau yra plačiai pripažinta, kad gražinimo draudimas yra tarptautinės paprotinės teisės norma ir valstybės yra įsipareigojusios pagal tarptautinę paprotinę teisę gerbti negražinimo principą²⁶.

Kaip matome, tarptautiniu bei regioniniais mastais priimta daug teisės aktų, draudžiančių kankinimus, žiaurų, nežmonišką ar žmogaus orumą žeminantį elgesį. Dažniausiai ir tokių straipsnių formuluotės esti panašios arba vos ne identiškos. Kai kurie tarptautiniai teisės aktai numato komitetų ar komisijų įsteigimą, kad žmogaus teisių apsaugos priežiūra būtų kuo efektyvesnė. Deja, nepaisant visų tarptautinių pastangų ginti pagrindines žmogaus teises ir laisves, dažnai susiduriama su konkrečių teisių pažeidimu. Viena iš absoliučių žmogaus teisių – nepatirti kankinimų, žiauraus, nežmoniško ar asmens orumą žeminančio elgesio kartais paminama net ir demokratinėse valstybėse arba jas pamina tokių valstybių piliečiai. Užtenka prisiminti nesenus įvykius Irake, Abu Ghraib kalėjime, kur JAV kariai brutaliausiai tyčiojosi ir žemino ten kalinčių asmenų orumą.

Viena iš pažeidžiamų asmenų grupių, kuriai gali grėsti kankinimai, nežmoniškas ar žmogaus orumą žeminantis elgesys yra pabėgėliai. Todėl labai svarbu rasti sąsają tarp pabėgėlių teisinės apsaugos ir rizikos nusižengti kankinimų draudimui, kadangi deportacija ir ekstradicija – tai sritys, kur valstybės gali sukelti problemines situacijas.

---

²⁵ Žmogaus teisės. Regioninių tarptautinių dokumentų rinkinys. Vilnius: Mintis. 1993. P. 214.

²⁶ Pabėgėlių apsauga: Tarptautinės pabėgėlių teisės vadovas. P. 14.

Kaip matėme, 1951 m. Konvencijoje numatytas asmens negražinimo principas nėra absoliutus. Čia leidžiamos išimtys, kurios susijusios su valstybės saugumu ir pavojingumu visuomenei. Kalbant apie apsaugą nuo gražinimo pagal 1984 metų Konvenciją prieš kankinimą, negražinimo nuostatas ir kitus žmogaus teisių dokumentus, tokie asmenys, kuriems apsauga nesuteikiama, nėra išskirti²⁷.

Kankinimų, nežmoniško ar asmens orumą žeminančio elgesio draudimas deportacijos ar ekstradicijos atveju – tai papildoma apsauga, kurios pagrindas išplaukia iš dar vieno tarptautinio dokumento – Konvencijos 3 straipsnio. Nors dažnai šio straipsnio nuostatos įvardijamos kaip negražinimo principas²⁸, jis nėra tiesiogiai įtvirtintas pačiame straipsnyje. Kadangi Konvencijos 3 straipsnis įtvirtina absoliutaus pobūdžio apsaugą deportacijos ir ekstradicijos atveju, labai svarbu išsiaiškinti šio principo pobūdį bei turinį.

Antrojoje darbo dalyje nagrinėsime kankinimo, nežmoniško ar žeminančio asmens orumą elgesio bei tokio baudimo sampratą, o taip pat Konvencijos 3 straipsnio absoliutų pobūdį.

---

²⁷ Pabėgėlių apsauga: Tarptautinės pabėgėlių teisės vadovas. P. 41.

²⁸ Ten pat, P. 14.

II. KANKINIMO, NEŽMONIŠKO AR ŽEMINANČIO ASMENS ORUMĄ ELGESIO BEI TOKIO BAUDIMO SAMPRATA IR TURINYS

2. 1. Kankinimo, nežmoniško ar žeminančio orumą elgesio bei tokio baudimo draudimas kaip absoliutus principas

Konvencijos 3 straipsnis savo turiniu kategoriškai draudžiantis kankinimą, nežmonišką ar žeminantį žmogaus orumą elgesį, skiriasi nuo kitų Konvencijos normų, kurios numato tam tikrų nukrypimų nuo Konvencijos, galimybę. Šis straipsnis nenumato jokių išimčių ar apribojimų ir tokiu būdu įtvirtina vieną iš pagrindinių vertybių demokratinėse visuomenėse, įeinančiose į Europos Tarybą²⁹.

Tapdamos Konvencijos dalyvėmis, valstybės prisiima atsakomybę už jos laikymąsi. Taigi, valstybinės institucijos negali ir neturi teisės prisidengti savo tariamu ar realiu bejėgiškumu užtikrinant Konvencijos 3 straipsnio įgyvendinimą ir vykdymą. Absoliutus šių garantijų charakteris įtvirtinamas faktu, kad veiksmai prieš auką, kad ir kokia ji būtų nepriimtina arba pavojinga, jokių būdu negali pateisinti tokio elgesio, kurį draudžia Konvencijos 3 straipsnis.

Teisė būti laisvam nuo kankinimo ir teisė nepatirti nežmoniško ar žeminančio orumą elgesio pripažįstamos vienomis iš svarbiausių žmogaus teisių. Todėl Konvencija pabrėžia šios teisės svarbą, taikydama Konvencijos 15 straipsnio 2 dalies normą, kuri draudžia nukrypimus nuo išipareigojimų karo ar nepaprastosios padėties atveju.

Konvencijos 15 straipsnio 1 dalis skelbia, kad: „Kilus karui ar esant kitokiai nepaprastajai padėčiai, dėl kurių atsiranda grėsmė tautos gyvavimui, kiekviena Aukštoji Susitariančioji Šalis gali nukrypti nuo išipareigojimų pagal šią Konvenciją, tačiau tik tiek, kiek tai reikalinga dėl susidariusios padėties [...]“³⁰. Straipsnis nedetalizuoja karo ar nepaprastosios padėties sampratos, tai paliekama kiekvienos valstybės jurisdikcijai. Tarkim, karo sąvoką galima aiškinti kaip ginkluotą konfliktą valstybės viduje arba tarptautinį ginkluotą konfliktą, nepaprastąją padėtį kiekviena valstybė įteisina įstatymais.

Grįžtant prie Konvencijos 15 straipsnio 1 dalies, išskirtini šie atvejai, leidžiantys nukrypti nuo išipareigojimų pagal Konvenciją – karas ir kitokia nepaprastoji padėtis, kuri susiejama su nuostata, jog padėtis turi būti tokia, dėl kurios atsirastų grėsmė tautos gyvavimui. Praktikoje tai yra ekstremalios situacijos, atsirandančios dėl gamtinio, techninio, ekologinio ar socialinio pobūdžio priežasčių. Tai politinių režimų perversmai valstybių viduje, gamtos stichijos,

²⁹ Микеле де Сальвиа. Прецеденты Европейского Суда по Правам Человека. Санкт – Петербург: Юридический центр Пресс. 2004. С. 130.

³⁰ Žmogaus teisės. Europos Tarybos ir Europos Sąjungos dokumentai: Lietuvos žmogaus teisių centras. 2000. P. 15.

ekologinės katastrofos ir panašiai. Tokiais atvejais, Konvencijos 15 straipsnio 1 dalis leidžia nukrypti nuo Konvencijos normų, tačiau tik tiek, kiek tai reikalinga dėl susidariusios padėties ir jei tokios priemonės neprieštarauja kitiems jos įsipareigojimams pagal tarptautinę teisę.

Tuo tarpu Konvencijos 15 straipsnio 2 dalis kategoriškai draudžia bet kokius nukrypimus pagal Konvencijos 2 straipsnį (išskyrus mirties atvejus dėl teisėtų karo veiksmų), taip pat pagal Konvencijos 3 straipsnį, 4 straipsnio 1 dalį ir 7 straipsnį. Taigi, į kategoriško draudimo sferą patenkantis Konvencijos 3 straipsnis įgauna absoliutų pobūdį.

Kai kurie autoriai³¹, nagrinėdami Konvencijos 3 straipsnį ir jo absoliutų pobūdį, pabrėžia, kad sudėtingas teisių, kurias gina Konvencijos 3 straipsnis charakteris, padarė dvejopą įtaką Konvencijos teisei. Pirma, pareiškėjai dažnai bando motyvuoti Konvencijos 3 straipsnio normomis, norėdami suteikti kuo aukštesnį statusą kartais visai silpnoms pretenzijoms pagal kitus Konvencijos straipsnius ir tokiu būdu pasinaudoti 3 straipsnio apsauga. Antra, Teismas itin atsargiai vertina Konvencijos 3 straipsnį, atsižvelgdamas į šio straipsnio ypač išskirtinį charakterį ir nesuteikdamas galimybės panaudoti šį straipsnį neadekvačiai. Apie Konvencijos 3 straipsnio pažeidimą būtina spręsti pagal konkrečias aplinkybes, tačiau absoliutūs standartai, kurie būtų taikomi elgesiui, kurį draudžia Konvencijos 3 straipsnis, neegzistuoja. Taigi, norint taikyti Konvencijos 3 straipsnį, būtina žinoti visas konkrečios bylos aplinkybes, nustatyti faktus dėl galimo Konvencijos pažeidimo vieno ar kito individo atžvilgiu. Jei aptinkama eilė pažeidimų, tai gali būti laikoma Konvencijos praktikos pažeidimu. Šiuo atveju, Teismo praktika vystosi įrodinėjimo priemonių griežtinimo linkme.

Absoliutų Konvencijos 3 straipsnio charakterį puikiai apibūdina Europos Žmogaus Teisių Komisijos (toliau vadinama Komisija) ir Teismo formuojama praktika. Ne vienoje byloje buvo konstatuota, kad: „Konvencija kategoriškai draudžia kankinimus ir nežmonišką ar žeminantį orumą elgesį arba baudimą, nepriklausomai nuo nukentėjusiojo elgesio. Skirtingai nuo daugelio Konvencijos straipsnių ir Protokolų Nr. 1 ir 4, Konvencijos 3 straipsnyje nenumatyto jokių išimčių, ir remiantis 15 straipsnio 2 dalimi, negali būti jokių nukrypimų nuo 3 straipsnio net nepaprastosios padėties atveju, kai kyla grėsmė tautos gyvavimui“³².

Pasitaikantys atvejai, kai asmuo tvirtina, kad valstybės veiksmai, kuriais siekiama jį išduoti ar išsiųsti į kitą valstybę, kurioje jis gali būti kankinamas ar su juo gali būti nežmoniškai ar

³¹ Gomien D., Harris D., Zwaak L. Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter. Council of Europe Publishing. 1996. P. 134.

³² Tyrer prieš Jungtinę Karalystę, No. 5856/72, 1978m. balandžio 25 d. sprendimas, § 30; Airija prieš Jungtinę Karalystę, No. 5310/71, 1978 m. sausio 18 d. sprendimas, § 163; Tomasi prieš Prancūziją, No.1285/87, 1992 m. rugpjūčio 27 d. sprendimas, § 115.

žeminant jo orumą elgiamasi, pažeidžia Konvencijos 3 straipsnį. Tokie atvejai, nagrinėti Komisijos ir Teismo, sąlygojo Konvencijos 3 straipsnio „išplėtimą“ – suformuojant asmenų negražinimo ar išsiuntimo draudimo principą, kuris tiesiogiai nors ir nėra įtvirtintas pačiame straipsnyje, tačiau išplaukia iš Teismo ir Komisijos praktikos.

Bylose *Chahal prieš Jungtinę Karalystę*, *Ahmed prieš Austriją* Teismas konstatavo, kad žiauraus elgesio draudimas, numatytas 3 straipsnyje, turi tokį patį absoliutų charakterį ir asmens išsiuntimo atveju. Taigi, jei įrodoma, kad yra svarus pagrindas manyti, jog konkretus asmuo išsiuntimo atveju susidurs su realia rizika tapti elgesio, kuris prieštarauja 3 straipsniui, auka, iškyla valstybės – Konvencijos dalyvės pareiga apginti asmenį nuo tokio elgesio. Esant tokioms aplinkybėms, konkretaus asmens veikla, kokia ji bebūtų nepageidaujama ar pavojinga, negali būti pagrindas išsiuntimui. Tokiu būdu, apsauga, numatyta 3 straipsnyje, yra platesnio pobūdžio, negu 1951 metų Konvencijos dėl Pabėgėlių statuso 32 ir 33 straipsnių teikiama apsauga³³.

Pirmą kartą Konvencijos 3 straipsnio absoliutus principas buvo paminėtas byloje *Soering prieš Jungtinę Karalystę*, kurios esmė buvo visai nesusijusi su pabėgėliais ar prieglobsčio prašymu. JAV prašė išduoti iš Jungtinės Karalystės Vokietijos pilietį, kaltinamą žmogžudyste, kuriam JAV galėjo grėsti mirties bausmė. Teismas, konstatavęs, kad mirties bausmė JAV yra teisėta, pripažino, kad egzistuoja tikimybė, jog išdavimo atveju pareiškėjas ilgam atsidurtų vadinamajame „mirties koridoriuje“, belaukdamas mirties bausmės įvykdymo. Teismas pabrėžė, kad Konvencijos 3 straipsnis nenumato išimčių, o 15 straipsnis neleidžia nukrypimų nuo jo karo ar nepaprastosios padėties atveju. Šis absoliutus kankinimo ar nežmoniško, žeminančio žmogaus orumą elgesio draudimas, rodo, kad 3 straipsnis įkūnija vieną iš pagrindinių, demokratiškas valstybių, įeinančių į Europos Tarybos sudėtį, vertybių. Tokio draudimo analogiškas formuluotes galima aptikti ir kituose tarptautiniuose teisės aktuose, tokiuose kaip 1966 metų Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte ir 1969 metų Amerikos Žmogaus teisių konvencijoje³⁴. Taip pat Teismas pripažino, kad „mirties koridoriaus sindromo“ pasireiškimas būtų pažeidęs pareiškėjo teises pagal Konvencijos 3 straipsnį, nes tai būtų laikoma psichologiniu kankinimu. Todėl Teismas vienbalsiai konstatavo, kad tuo atveju, jei pareiškėjas būtų išduotas Jungtinėms Amerikos Valstijoms, tai būtų traktuojama kaip Konvencijos 3 straipsnio pažeidimas.

Akivaizdu, kad šioje byloje Teismas išskyrė Konvencijos 3 straipsnio tikslą kaip mechanizmą, garantuojantį žmogaus teisių apsaugą ir reikalaujantį, kad Konvencijos sąlygos būtų

³³ *Chahal prieš Jungtinę Karalystę*, No. 22414/93, 1996m. lapkričio 15 d. sprendimas, § 80; *Ahmed prieš Austriją*, No. 25964/94, 1996m. lapkričio 17 d. sprendimas, § 41.

³⁴ *Soering prieš Jungtinę Karalystę*, No. 14038/88, 1989 m. liepos 7 d. sprendimas, § 88.

interpretuojamos ir taikomos taip, jog suteikiamos garantijos būtų taikomos praktiškai bei taptų efektyviomis.

Absoliutų Konvencijos 3 straipsnio pobūdį naudojant kaip teisinį mechanizmą deportacijos ar ekstradicijos atvejais, įvertinamas realaus pavojaus faktas, kad išsiuntimo atveju asmuo patirs tokį elgesį, kurį draudžia 3 straipsnis. Bylose *Cruz Varas prieš Jungtinę Karalystę, Vilvarajah ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* Teismas konstatavo, kad sprendimas išsiųsti prieglobsčio prašytoją iš valstybės gali būti problematiškas taikant Konvencijos 3 straipsnį, jeigu yra svarių ir pagrįstų motyvų, kad suinteresuotam asmeniui gresia realus pavojus, jog jis bus kankinamas, baudžiamas ar kad su juo bus nežmoniškai bei žeminančiai elgiamasi valstybėje, į kurią jis išsiunčiamas. Tokia pati nuostata buvo suformuluota ir kitose bylose, kur pareiškėjai teigė, kad išsiuntimo atveju jiems grėstų elgesys, kurį draudžia Konvencijos 3 straipsnis. Todėl šiuo atveju asmens buvimo valstybė turėtų susilaikyti nuo išsiuntimo tuo suteikdama apsaugą pagal Konvenciją. Tiek bendrame žmogaus teisių, tiek prieglobsčio prašytojų bei pabėgėlių kontekste, tapdamos Konvencijos dalyvėmis, valstybės prisiima įsipareigojimus pagal Konvenciją ne tik savo piliečių, bet ir trečiųjų šalių piliečių atžvilgiu³⁵.

Absolūtus Konvencijos 3 straipsnio principas taikomas besąlygiškai, neišskiriant terorizmo ar organizuoto nusikalstamumo aspektų. Teismas bylose *Dikme prieš Turkiją, Selmouni prieš Prancūziją* ir kitose konstatavo, kad Konvencijos 3 straipsnis, kategoriškai draudžiantis kankinimus, net ir itin sudėtingose situacijose ar esant tokioms aplinkybėms kaip kova su terorizmu ar organizuotu nusikalstamumu, besąlygiškai draudžia kankinimus, nežmonišką ar žmogaus orumą žeminantį elgesį ar tokį baudimą. Skirtingai nei dauguma kitų Konvencijos straipsnių, 3 straipsnis nenumato jokių išimčių ar nukrypimų nuo šio straipsnio nuostatų³⁶.

Nesuderinami, konkuruojantys reiškiniai – terorizmas, organizuotas nusikalstamumas ir žmogaus teisės. Teismo praktika prioritetą atiduoda individualių asmens teisių apsaugai, nenumatydama jokių išlygų.

Tokią Teismo poziciją iliustruoja byla *Chahal prieš Jungtinę Karalystę*, kur valstybė buvo pasiruošusi išsiųsti Indijos pilietį į jo kilmės valstybę, tvirtindama, kad tai daroma valstybės saugumo ir kovos su tarptautiniu terorizmu labui. Pareiškėjas tvirtino, kad išsiuntus jį į Indijos Pendžabo valstiją, jam grėstų kankinimas ar žiaurus elgesys, taip pat neigė turįs kokį nors ryšį su terorizmu ar esą galįs kelti grėsmę Jungtinės Karalystės saugumui. Teismas labai preciziškai

³⁵ Vysockienė L. Pabėgėlių teisė. Monografija. Vilnius, 2005. P. 48.

³⁶ *Dikme prieš Turkiją*, No. 20869/92, 2000m. liepos 11 d. sprendimas, § 89; *Selmouni prieš Prancūziją*, No. 25803/94, 1999 m. liepos 28 d. sprendimas, § 95.

nagrinėjo visas aplinkybes, įvertindamas realią grėsmę Chahal išsiuntimo atveju. Teismas konstatavo: „3 straipsnyje suformuluota norma, įtvirtinanti vieną iš pagrindinių demokratinės visuomenės vertybių. Teismas puikiai supranta, su kokiais sunkumais mūsų dienomis susiduria valstybė, ginanti tautą nuo teroristų. Tačiau, net įvertinant šią aplinkybę, Konvencija draudžia kankinimus ir nežmonišką arba žeminantį orumą elgesį ar baudimą, neatsižvelgiant į aukos elgesį [...]“³⁷. Tokią pačią nuostatą Teismas yra priėmęs ir kitose bylose, kur išsiunčiamam asmeniui galėjo grėsti elgesys, kurį draudžia Konvencijos 3 straipsnis.

Apibūdinant Konvencijos 3 straipsnio absoliutų principą galime teigti, kad šis principas išspraudžia valstybes į griežtus rėmus šio straipsnio taikymo požiūriu, turint tikslą apsaugoti tiek fizinę, tiek psichologinę asmens neliečiamybę.

Užsieniečių išsiuntimo atveju, Konvencijos 3 straipsnis suteikia papildomą apsaugą, lyginant su 1951 m. Konvencija, nors pačioje Konvencijoje nėra žodžių „deportacija“ ar „ekstradicija“. Tai išplaukia iš paties straipsnio absoliutaus pobūdžio, o taip pat iš Teismo praktikos. Jei valstybė, kuri ruošiasi asmenį išsiųsti, gali numanyti, kad su išsiųstuoju bus elgiamasi taip, kaip draudžia 3 straipsnis, ji turėtų susilaikyti nuo išsiuntimo. Todėl laikoma, kad Konvencijos 3 straipsnio apsauga papildo 1951 m. Konvencijos dėl pabėgėlių statuso pagrindu teikiamą apsaugą.

Aukščiau nagrinėti pavyzdžiai įrodo ir tai, kad absoliutus Konvencijos 3 straipsnio principas taikomas net ir tada, kai asmens buvimas valstybėje kelia grėsmę jos saugumui, tai yra, kyla grėsmė pažeisti ne vieno asmens, bet visos visuomenės interesus. Dar daugiau – šis principas išlieka absoliutus net ir tais atvejais, kai yra pagrįstų įtarimų, kad asmuo yra susijęs su organizuotu nusikalstamumu ar tarptautiniu terorizmu. Teismo praktika prioritetą teikia individualių teisių apsaugai.

Tarptautinėje teisėje visuotinai įtvirtintas proporcingumo principas, kuris yra neatskiriamas nuo teisingumo principo – universalus bendrojo teisės principo, reiškiančio moralinę žmogaus nuostatą ir kriterijų, pagal kurį vertinami visi asmenų poelgiai. Proporcingumo principo esmė ta, kad bausmė turi atitikti padarytą nusikaltimą. Asmuo privalo atsakyti už savo poelgius, tačiau proporcingai padarytam nusikaltimui. Autorių nuomone, Konvencijos 3 straipsnio absoliutus principas neturėtų kirstis su proporcingumo principu, kai vieno asmens interesai iškeliami aukščiau visos tautos interesų ir saugumo. Fizinis kankinimas yra istorinė atgyvena, tačiau psichologinės kančios neturėtų būti per didelė bausmė, pavyzdžiui, už teroro aktą.

---

³⁷ *Chahal prieš Jungtinę Karalystę*, No. 22414/93, 1996 m. lapkričio 15 d. sprendimas, § 79.

2. 2. Kankinimo samprata

Kankinimų tyrinėtojai pabrėžia, kad jeigu kankinimus suprastume kaip tikslingą skausmo sukėlimą, tai kankinimai sietini su pačia žmonijos civilizacijos pradžia ir iki pat Šviečiamojo amžiaus tai buvo labai plačiai paplitęs reiškinys. Galima išskirti tris pagrindines veiklos sferas, kur kankinimai buvo ypač plačiai taikomi: pirmoji – kankinimai, susiję su karais [...], antroji sfera – kankinimai kaip įrodymų gavimo priemonė (ordalijos); trečioji – kankinimai kaip bausmė³⁸.

1984 metų Konvencija prieš kankinimą apibrėžė kankinimo sampratą. Pirmame jos straipsnyje deklaruojama, kad: „Šioje Konvencijoje sąvoka „kankinimas“ reiškia kiekvieną veiksmą, kuriuo kokiam nors asmeniui tyčia sukeliamas stiprus fizinis ar dvasinis skausmas arba kančia norint iš jo ar iš trečio asmens gauti informaciją ar prisipažinimą, nubausti jį už veiksmą, kurį jis ar trečiasis asmuo įvykdė arba įtariamą jį įvykdęs, taip pat įbauginti ar priversti jį ar trečiąjį asmenį, arba dėl kokios nors diskriminacija pagrįstos priežasties, kai tokį skausmą ar kančią sukelia valstybės pareigūnas ar kitas oficialus asmuo, arba tai daroma jiems kurstant ar žinant arba tyliai sutinkant [...]“³⁹.

Kaip matome, kankinimas visada yra tyčinis veiksmas, kuris turi tam tikrą tikslą, tai yra sukelti fizinį ar dvasinį skausmą arba kančią. 1984 m. Konvencija prieš kankinimą neaiškina, kokio intensyvumo turi būti sukeltas skausmas, apsiribojama žodžiu „stiprus“, todėl kiekvienu atveju, institucija, nagrinėjanti šio straipsnio galimą pažeidimą, aiškinasi konkrečias aplinkybes, taip kuriant precedentinę teisę. Straipsnis apibrėžia kankinimo, kaip veiksmo, motyvus – noras gauti informaciją ar prisipažinimą, nubausti už veiksmus, kuriuos asmuo įvykdė arba tik įtariamą įvykdęs ir norint įbauginti.

JT Komitetas prieš kankinimą, išskyrė keletą veikslių, kurie gali atitikti kankinimo sąvoką. Nagrinėdamas Izraelio ataskaitą, Komitetas padarė išvadą, kad tardymas pagal „Landau taisyklės“, kurios leidžia „protingą“ fizinį įsikišimą tardymo metu, kai įtariama, kad tardomasis disponuoja informacija apie grėsmę taikių gyventojų gyvybei, gali būti įvertintas kaip kankinimas. Komitetas išskyrė tokius tardymo metodus, kurie gali būti pripažįstami kaip kankinimas: labai skausmingas judėjimo apribojimas, maišo užmovimas ant galvos, ilgalaikis garsios muzikos

---

³⁸ Žilinskas J. Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje. Monografija. Vilnius: 2003. P. 95.

³⁹ Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. Sud. R. Mališauskas. Vilnius: Mintis. 1991. P. 170.

grojimas, ilgalaikis draudimas miegoti, grasinimas, ypatingai grasinimas mirtimi, grubus žmogaus purtymas ir specialus šalto oro srovės pūtimas⁴⁰.

Žmogaus teisių komitetas yra pareiškęs, kad nėra nustatyto sąrašo veikų, kurias būtų galima pripažinti kankinimu, o kurias priskirti baudimui ar žiauriam elgesiui. Tokių veikų skirtis priklauso nuo charakterio, tikslų ir elgesio žiaurumo.

Todėl labai svarbu, nustatant kankinimo faktą, žinoti visas aplinkybes, tikslus, veiksmų intensyvumą.

Dar viena 1984 m. Konvencijos prieš kankinimą 1 straipsnio ypatybė – tai, kad veiksmus, draudžiamus šiuo straipsniu, atlieka valstybės pareigūnas ar kitas oficialus asmuo arba tai daroma jiems žinant. Tokiu būdu atskiriamas kankinimas nuo dažnai pasitaikančio asmeninio pobūdžio žiauraus elgesio. Sąvoka „jiems kurstant ar žinant arba tyliai sutinkant“, turi itin plačią traktuotę. Tai suprantama kaip šios Konvencijos 1 straipsnio pažeidimas tais atvejais, kai oficialus asmuo suteikia skausmą, netgi nežiūrint į tai, kad aukštesnis pagal statusą asmuo uždraudė tokius veiksmus arba apskritai apie tai nežino. Ypatingai svarbiu elementu yra tai, kad teisės pažeidėjas yra oficialus asmuo. Visais atvejais, kai kankinimus vykde valstybinės įstaigos, tokios kaip saugumo tarnybos, policija, vyriausybės nesiteisina, kad jos nežinojo apie tokią praktiką arba jos nepateisina. Neveikimas – tai sutikimo požymis.

Konvencijos 3 straipsnis nepateikia kankinimo sąvokos, o tiesiog jį draudžia. Draudžia kategoriškai ir, kaip jau minėjome, absoliučiai. Todėl Konvencijos 3 straipsnio sąvokų aiškinimą formuoja Teismo praktika.

Sąvoka „kankinimas“ glaudžiai susijusi su sąvokomis „nežmoniškas arba žeminantis orumą elgesys“. Konvencijos 3 straipsnio tikslas perteikti šių sąvokų ypatingą reikšmę, kalbant apie elgesį, sukeltą itin sunkius ir žiaurius pergyvenimus, apskritai nesuderinamus su elementariais humanizmo principais. Negalima nesutikti su tuo, kad visos sąvokos, kurios sudaro Konvencijos 3 straipsnio normą yra ypatingai svarbios, tačiau kai jas tenka taikyti tiesiogiai, susiduriama su sunkumais, norint rasti skirtumą tarp šių sąvokų, ypač atsižvelgiant į konkrečią problemą.

Teismas kruopščiai dirba formuodamas praktikoje skirtumus, leidžiančius atriboti kiekvieną iš sąvokų, sudarančių Konvencijos 3 straipsnį.

---

⁴⁰ Предупреждение пыток. Дайджест решений Европейского комитета по предупреждению пыток и Комитета ООН против пыток. С. 30.

D. Gomien⁴¹ pažymi, kad Komisija ir Teismas, sprenddami apie žiauraus elgesio (baudimo) tipus, išskiria tris pagrindines sąvokas, įtvirtintas 3 straipsnyje. Šios sąvokos buvo suformuluotos dvejose bylose. Byloje *Danija, Prancūzija, Norvegija, Švedija ir Nyderlandai prieš Graikiją* (Graikijos byla, 1969 m.), Komisija išskyrė šiuos draudžiamo elgesio tipus:

kankinimas: nežmoniškas elgesys, kuriuo siekiama išgauti informaciją ar prisipažinimą, arba nubausti;

nežmoniškas elgesys arba baudimas: toks elgesys, kuriuo sąmoningai sukeliamas stiprus moralinis ar fizinis skausmas ir kuris konkrečiu atveju nepateisinamas;

žeminantis elgesys arba baudimas: elgesys, kuriuo asmuo žeminamas kitų akivaizdoje arba yra verčiamas veikti prieš savo valią ar sąžinę.

Nagrinėdamas bylą *Airija prieš Jungtinę Karalystę* (1978) Teismas šiek tiek pakeitė Graikijos byloje pateiktas sąvokas:

kankinimas: sąmoningas, nežmoniškas elgesys, sukeliantis ypatingai dideles kančias;

nežmoniškas elgesys arba baudimas: didelių moralinių ar fizinių kančių sukėlimas;

žeminantis elgesys arba baudimas: toks elgesys, kuriuo tam, kad įžeistų, pažemintų arba palaužtų fizinį ar moralinį pasipriešinimą, aukai siekiama sukelti baimės, sielvarto ar nepilnavertiškumo jausmą.

Kaip matome iš pateiktų sąvokų interpretavimo, Komisijos ir Teismo formuojama praktika įrodo, kad Konvencijos 3 straipsnis nėra statiškas, atsižvelgiant į Konvenciją, kaip į „gyvą instrumentą“ ir nagrinėjant atskiras bylas, keičiasi sąvokų apibūdinimas.

1969 metų Graikijos byloje Komisija pirmą kartą atskyrė Konvencijos 3 straipsnio sąvokas. Komisija pažymėjo: „Visus kankinimus privaloma laikyti nežmoniškais ar žeminančiais žmogaus orumą, o nežmonišką elgesį taip pat žeminančiu orumą. Nežmoniško elgesio samprata apima tokį elgesį, kurio metu suteikiami skausmingi dvasiniai ar fiziniai išgyvenimai, kurie nepateisinami konkrečioje situacijoje. Žodis „kankinimas“ dažnai naudojamas kaip nežmoniško elgesio apibūdinimas, kurio tikslas yra išgauti informaciją ar prisipažinimą arba nubausti, ir, kaip taisyklė, tai yra žiauresnė nežmoniško elgesio forma. Žeminančiu orumą elgesiu su individu arba jo baudimą galima laikyti tada, kai jis yra grubiai žeminamas kitų akivaizdoje arba jei jis verčiamas elgtis prieš savo valią ar sąžinę“⁴².

⁴¹ Gomien D. Trumpas Europos žmogaus teisių konvencijos vadovas. Vilnius: 1995. P. 12-13.

⁴² Дженис М., Кэй Р., Брэдли Э. Европейское право в области прав человека. Практика и комментарии. Москва: Издательство „Права человека“. 1997. С. 135.

Šiame išaiškinime matome kankinimo sutapatinimą su nežmonišku elgesiu, išskiriant tikslą – informacijos išgavimą, prisipažinimą arba tikslą nubausti. Tuometinis Konvencijos straipsnio sąvokų aiškinimas apsiribojo kankinimui suteikiant žiauresnę formą, nei nežmoniškam elgesiui.

Vadinamojoje Graikijos byloje, Komisija kankinimą arba nežmonišką elgesį apibūdino keliais pavyzdžiais. Kankinimu buvo pripažinta: mušimas per kojas mediniu ar metaliniu strypu, stiprus viso aukos kūno mušimas, elektros srovės naudojimas, patyčios ir grasinimas nušauti arba kitaip nužudyti auką. Komisija taip pat pažymėjo, kad „nefizinis kankinimas“ naudojamas tam, kad suteiktų aukai dvasinę kančią, skausmą arba stresą ne fiziniu įžeidimu, o kitomis priemonėmis. Taip pripažįstamas ne tik fizinis, bet ir psichologinis kankinimas, kuris patenka į Konvencijos 3 straipsnio draudžiamų veiksmų sąrašą.

Toliau formuojant Konvencijos praktiką, byloje *Airija prieš Jungtinę Karalystę*, Komisija išplėtojo kankinimo sampratą. Šioje byloje buvo nagrinėjamos tardymo formos ir metodai, kuriuos naudojo Jungtinės Karalystės vyriausybė tardydama įtariamuosius Šiaurės Airijoje. Buvo išskirti penki tardymo metodai, kuriuos Komisija pripažino kankinimu:

1. tardomieji ilgą laiką buvo verčiami stovėti prie sienos itin nepatogioje padėtyje;
2. tardomiesiems ant galvų buvo užmaunami juodi arba tamsiai mėlyni gobtuvai;
3. tardomiesiems buvo neleidžiama miegoti;
4. intensyvus ir pastovus triukšmas;
5. tardomiesiems buvo itin sumažinamas valgymo ir gėrimo racionas.

Komisija nustatė, kad naudojant šiuos metodus, nebuvo kūnų sužalojimų, tačiau mediciniškai buvo patvirtinta, kad kai kurie asmenys neteko svorio ir jiems pasireiškė aštrūs psichiniai simptomai. Komisija nenustatė tokių simptomų pasekmių intensyvumo, tačiau neatmetė galimybės, kad tokios psichinės pasekmės galimos. Šiuos penkis tardymo metodus Komisija pripažino kankinimais. Tačiau toje pačioje byloje Teismas nusprendė, kad tokie metodai yra nežmoniškas arba žeminantis orumą elgesys, bet jokių būdu ne kankinimai. Teismas sukonkretino kankinimo sąvoką teigdamas, kad kankinimas tai sąmoningas nežmoniškas elgesys, sukeltis ypatingai žiaurias kančias.

Ieškodamas atskirties taško tarp kankinimo ir nežmoniško ar žeminančio orumą elgesio, Teismas aiškino: „Teismo nuomone, šis skirtumas visų pirma sietinas su suteikiamų kančių lygiu. Teismas faktiškai mano, kad, viena vertus, prievartos naudojimas, smerktinas morališkai, daugeliu atveju, vadovaujantis susitariančių valstybių vidaus teise, egzistuoja, tačiau nepatenka į

Konvencijos 3 straipsnio reguliavimo sferą. Antra vertus, Konvencijos autoriai, išveddami skirtumą tarp „kankinimų“ ir „nežmoniško arba žeminančio orumą elgesio“, norėjo ypatingai pabrėžti sąmoningą nežmonišką elgesį, sukeltą itin žiaurias kančias[...] Nors penki metodai, naudoti kombinuotai, be abejo, buvo nežmoniški ir žeminantys asmens orumą elgesys, nors jų naudojimo tikslas buvo išgauti prisipažinimus ir/arba informaciją, nors tai buvo daroma sistemiškai, tačiau tai nesukėlė ypatingo žiaurumo, kas preziumuojama žodžio „kankinimas“ sampratoje⁴³.

Beje, šioje byloje net keli teisėjai pareiškė atskiras nuomones, argumentuojančias už arba prieš „penkių metodų“ pripažinimą kankinimu, o taip pat buvo suformuluoti papildomi kriterijai, kuriais naudojantis išvedamas skirtumas tarp sąvokų „kankinimas“ ir „nežmoniškas ar žeminantis orumą elgesys“. Atskiri teisėjai pateikė įvairių pavyzdžių, išskyrė keletą kankinimo sampratos požymių – kankinimo charakteris atskleidžiamas tik įvertinus visas veiksma lydinčias aplinkybes – kankinimo sąmoningumą, intensyvumą, žiaurumą, metodus, kurie sukeltų stiprias fizines arba dvasines kančias, aštrius psichologinius sukrėtimus.

Teisėjas M. Zekia, išsakydamas savo atskirąją nuomonę, pailiustravo kankinimo sampratą tokiais pavyzdžiais: „Aš galiu pateikti atvejį, kai pagyvenęs, sergantis žmogus buvo mušamas ir spardomas, keletą valandų tampomas po grindis. Aš, net neabejodamas, pasakyčiau, kad varguoli kankino. Jeigu tokį elgesį patyrė jaunas sportininkas, tai aš labai suabejočiau, prieš nusprenddamas, kad toks elgesys buvo nežmoniškas; greičiausiai aš tai laikyčiau grubiu elgesiu. Kitas pavyzdys: prieš tardymą iš motinos atimamas krūtimi maitinamas kūdikis, juos laiko atskirai greta esančiuose kambariuose, kūdikis klykia iš alkio, ir klykia valandomis, o motina girdi klyksmą, tačiau jai neleidžiama vaiko pamaitinti. Šiuo atveju aš taip pat turiu pasakyti, kad ir motina, ir kūdikis patyrė nežmonišką elgesį“⁴⁴.

Iš šių pavyzdžių akivaizdu, kad norint veiksma įvardinti kaip kankinimą, svarbu, kad pats veiksmas pasiektų tokį žiaurumo laipsnį, kurį būtų galima apibūdinti kaip „ypatingai“ žiaurus, tačiau vertinimas yra reliatyvus, jis priklauso nuo visų aplinkybių – elgesio trukmės, pasekmių fizinei bei dvasinei būklei, nuo aukos amžiaus, lyties, sveikatos būklės.

Teisėjas Fitzmaurice, sutikdamas su Teismo priimtu sprendimu, savo nuomonę pagrindė itin įdomiu palyginimu – jei penki metodai būtų pripažinti kankinimu, kaip reikėtų įvertinti, pavyzdžiui tokius veiksmus, kaip nagų nuplėšimas, sodinimas ant kuolo arba deginimas elektrine

---

⁴³ *Airija prieš Jungtinę Karalystę*, No. 531/71, 1978 m. sausio 18 d. sprendimas, § 167.

⁴⁴ Ten pat, atskira teisėjo Zekia nuomonė.

spirale. Jis pabrėžė, kad tai ne istorijos nagrinėjimas, o nesena Europos valstybių praktika. Jo manymu, ką turėtų daryti Komisija, pripažinusi penkis metodus kankinimu, jei susidurtų su jo pateiktais pavyzdžiais.

Norėusi pabrėžti, kad Teismas labai retai daro išvadą, kad elgesį, kuriuo skundžiamasi, reikia kvalifikuoti kaip kankinimą. Toks žiaurumo laipsnis buvo nustatytas byloje *Aksoy prieš Turkiją*. Teismas nustatė, kad Aksoy buvo taikomas vadinamasis „palestinietiškas pakabinimas“, tai yra, visiškai apnuogintam, buvo surištos rankos už nugaros ir už rankų pakabintas. Teismo nuomone, toks elgesys galėjo būti tik sąmoningas, o įsakymas apie tokį elgesį buvo duotas turint tikslą išgauti prisipažinimą arba informaciją. Be abejo, be didžiulio skausmo, kurį patyrė Aksoy pakabinimo metu, medicininė išvada liudijo, kad tokio veiksmo pasekmė buvo abiejų rankų paralyžius, kuris tęsėsi tam tikrą laiką. Teismas nusprendė, kad toks elgesys buvo ypatingai žiaurus, todėl tai galima kvalifikuoti tik kaip kankinimą⁴⁵.

Dar vienas pavyzdys, iliustruojantis kankinimą, gali būti byla *Jabari prieš Turkiją*⁴⁶, kur prieglobsčio prašytojai iš Irano, deportacijos atveju grėsė užmėtymas akmenimis už santuokinę neištikimybę. Akivaizdu, kad toks elgesys peržengtų visus kriterijus, numatytus apibūdinant kankinimą.

Taigi, norint tam tikrus veiksmus pripažinti kankinimu, kuris iš visų Konvencijos 3 straipsnio draudžiančių normų yra ypatingas, reikia nustatyti: veiksmų sąmoningumą, žiaurumo lygį ir pasekmes, kurias toks elgesys sukėlė. Mūsų nuomone, labai sudėtinga yra įvertinti asmeniui sukeltas pasekmes, kadangi kiekvienas individas skirtingai reaguoja į įvairius veiksnius, pavyzdžiui, karštį, šaltį, skausmą ir panašiai. Žiaurumo lygio ir pasekmių nustatymas yra labai subjektyvaus pobūdžio, todėl kiekvienas konkretus atvejis įgalina Konvencijos 3 straipsnį interpretuoti pagal tam tikras aplinkybes. Kaip jau minėjome, Konvencija pripažįstama ne statišku, o dinamišku teisės aktu, taigi, vertinant kankinimo sąvoką, matome Teismo požiūrio kaitą įvertinant kankinimą kaip draudžiamą veiksmą.

2. 2. Nežmoniško elgesio samprata

Labai dažnai terminai „nežmoniškas elgesys“ ir „elgesys, žeminantis orumą“ vartojami drauge. Anot D. Gomien, D. Harris ir kitų autorių, abu šie terminai iki šio laiko nėra tiksliai išaiškinti Komisijos ir EŽTT praktikoje⁴⁷. Byloje *Airija prieš Jungtinę Karalystę*, Teismas

⁴⁵ *Aksoy prieš Turkiją*, No. 21987/93, 1996m. gruodžio 18 d. sprendimas, § 64.

⁴⁶ *Jabari prieš Turkiją*, No. 40035/98, 2000 m. liepos 11 d. sprendimas.

⁴⁷ Gomien D., Harris D., Zwaak L. *Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*. Council of Europe Publishing. 1996. P. 137.

pažymėjo, kad: „Žiaurus elgesys turi pasiekti minimalų lygį tam, kad patektų į 3 straipsnio reguliavimo sferą. Šio minimalaus žiaurumo laipsnio vertinimas yra reliatyvus. Jis priklauso nuo visų bylos aplinkybių, pavyzdžiui, nuo tokio elgesio trukmės, jo pasekmių fizinei bei dvasinei būklei ir tam tikrais atvejais nuo nukentėjusiojo lyties, amžiaus ir sveikatos būklės ir t.t.“⁴⁸. Šioje byloje minimalus žiaurumo lygis buvo nustatytas pagal tardomiesiems taikytus „penkis metodus“. Išskirdamas šiuos būdus, Teismas priskyrė juos prie Konvencijos 3 straipsnyje nustatytos nežmoniško elgesio kategorijos. Vis dėlto, mūsų manymu, žiaurus elgesio intensyvumo ar lygio nustatymas yra sudėtingas ir subjektyvus reiškinys. Nors Teismas ne kartą konstatavo, kad standartai, kurie yra būtini žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos srityje, neišvengiamai reikalauja didesnio ryžtingumo, vertinant pagrindinių demokratinių visuomenių vertybių pažeidimus, Teismo jurisprudencijoje galima aptikti labai įvairiapusišką nežmoniško elgesio traktavimą.

Teisininkai, nagrinėjantys Konvenciją, yra išskyrę keletą skundų grupių, kuriose nurodomi 3 straipsnio pažeidimai. Tai faktai dėl fizinių bausmių, dėl kankinimų ir nežmoniško elgesio karo ar nepaprastosios padėties metu, bylos dėl skundų iš karinės tarnybos ir kalėjimų bei užsieniečių statusas ir deportacija bei ekstradicija. Norėdami geriau suvokti „nežmoniško elgesio“ sampratą, panagrinėsime kai kuriuos Komisijos ir Teismo precedentes, leidžiančius geriau atskleisti šią sąvoką.

Byloje *Tomasi prieš Prancūziją* pareiškėjas tvirtino, kad policijos nuovadoje, sulaikymo metu, su juo buvo žiauriai elgiamasi. Medicinos ekspertai, keturi nepriklausomi gydytojai, apžiūrėję pareiškėją, aptiko įvairių kūno sužalojimų. Gydytojų liudijimai patvirtino Tomasi teiginius, kadangi buvo nurodytas sužalojimų atsiradimo laikas, kuris sutapo su tardymo laiku policijoje. Šioje byloje Vyriausybė negalėjo paaiškinti, iš kur atsirado kūno sužalojimai, tačiau tvirtino, kad sužalojimų priežastis negali būti žiaurus elgesio pasekmė. Taip pat Vyriausybės nuomone, nebuvo pasiektas minimalaus žiaurumo laipsnis, kuris galimas pagal susiklosčiusią praktiką (mūsų nagrinėta byla *Airija prieš Jungtinę Karalystę*) ir išreiškė nuomonę, kad būtina atsižvelgti ne tik į kūno sužalojimų lengvumą, bet ir į kitas aplinkybes, o būtent: į pareiškėjo jaunystę ir gerą sveikatą, tardymo trukmę bei į faktą, kad pareiškėjas buvo įtariamasis dalyvavimu teroristiniame išpuolyje.

---

⁴⁸ *Airija prieš Jungtinę Karalystę*, 1978 m. sausio 18 d. sprendimas, § 162.

Teismas vertino faktus, atsižvelgdamas į visas bylos aplinkybes ir įvertindamas Komisijos išvadą, kad policijos areštiniėje laikomas asmuo yra labiau pažeidžiamas. Buvo akcentuota, kad nors kūno sužalojimai gali pasirodyti nesunkūs, tačiau jie liudija, kad prieš asmenį, kuriam buvo atimta laisvė ir kuris atsidūrė nevienodoje padėtyje, buvo pavartotas fizinis smurtas. O toks elgesys yra ir nežmoniškas, ir žeminantis. Teismo nuomone, jis negalėjo nepalaikyti Komisijos nuomonės. „Teismui pakanka pažymėti, kad nepriklausomų gydytojų medicininėse pažymose ir ataskaitose kalbama apie ponui Tomasi suduotą daugybę smūgių ir jų intensyvumą: šie du veiksniai yra pakankamai svarūs, kad tokį elgesį būtų galima vertinti kaip nežmonišką ir žeminantį. Dėl tyrimo poreikių ir neabejotinų kovos su nusikalstamumu, ypač terorizmu, sunkumų negali būti ribojama fizinė asmens neliečiamybė“⁴⁹.

Šioje byloje, mūsų nuomone, išskirtini keli esminiai momentai, tai yra konstatuotas faktas, kad asmuo, kuriam yra atimta laisvė yra labiau pažeidžiamas, jis yra nevienodoje padėtyje ir tai, kad naudotas smurtas prieš tokį asmenį. Didžiulę reikšmę Teismo priimtam sprendimui turėjo tai, kad pareiškėjas apie sužalojimus iš karto pranešė tardytojui. Tokiu būdu, minimalaus žiaurumo lygis, leidžiantis priskirti veiksmus įvardijant juos kaip nežmoniškus, išplaukia būtent iš smurto prieš sulaikytą asmenį, kuriam sužalojimai atsirado tuo metu, kai jis buvo tardomas.

Teismas, įvardindamas nežmoniško elgesio sampratą, pažymėjo, kad tokiu elgesiu laikomi veiksmai, kurie buvo sąmoningi, buvo atliekami sistemingai, kelių valandų bėgyje ir sukėlė, jei ne realius kūno pažeidimus, tai mažų mažiausiai stipriausias fizines ir dvasines kančias. Tam, kad baudimas arba elgesys būtų pripažintas nežmonišku, su tuo susijusios kančios turi vienaip ar kitaip sukelti kai ką daugiau, negu neišvengiamą kančios elementą, susijusį su vienokios ar kitokios formos teisėtu baudimu⁵⁰.

Kiek kitokią požiūrį Teismas išreiškė byloje *Herczegfalvy prieš Austriją*, kur Vengrijos pilietis, atlikdamas įkalinimo bausmę, ilgą laiką buvo kalinamas psichiškai nesveikų teisės pažeidėjų įstaigoje, kur jam buvo taikomas neuroleptinis gydymas, jis buvo priverstinai maitinamas, be to, buvo izoliuotas, prieš jį buvo naudota jėga ir keletą savaičių antrankiais buvo prirakintas prie specialios lovos. Pareiškėjas skundėsi, kad gydymas buvęs žiaurus ir brutalus, o visa tai galima laikyti nežmonišku elgesiu.

Teismas laikosi nuomonės, kad nepilnavertiškumo ir bejėgiškumo padėtis, kuri yra būdinga psichiatrinėse ligoninėse izoliuotiems pacientams, reikalauja didesnio akylumo, tikrinant,

---

⁴⁹ *Tomasi prieš Prancūziją*, No. 12850/87, 1992 m. rugpjūčio 27 d. sprendimas, § 115.

⁵⁰ Ten pat, §§ 29-30.

ar buvo laikomasi Konvencijos. Nors tai, kokie terapiniai metodai turėtų būti taikomi, ir jeigu tai būtina – priverstinai, siekiant apsaugoti pacientų, kurie yra visiškai nepajėgūs patys nuspręsti ir už kuriuos yra atsakingi medikai, fizinę ir psichinę sveikatą, turi spręsti gydymo įstaigos, remiantis pripažintomis medicinos mokslo taisyklėmis, šiuos pacientus vis tiek saugo Konvencijos 3 straipsnis, kuriame numatyti reikalavimai neleidžia jokių išlygų ar nukrypimų. Reikia pripažinti, kad tokiais atvejais, nustatyti medicinos principai iš esmės yra lemiami, paprastai priemonė, kuri yra laikoma terapine būtinybe, negali būti traktuojama kaip nežmoniška arba žeminančia orumą. Tačiau Teismas privalo įsitikinti, kad buvo įtikinamai įrodyta, jog tokia medicininė būtinybė yra⁵¹.

Teismas nusprendė, kad visos aplinkybės leidžia teigti, jog Konvencijos 3 straipsnis nebuvo pažeistas, elgesys su pareiškėju neperžengė žiauraus elgesio tiek, kad būtų įvardijamas kaip nežmoniškas.

Autorių nuomone, itin sunku nustatyti individo kančių intensyvumą. Niekas, be paties asmens, negali žinoti, kokio laipsnio dvasines kančias sukėlė pareiškėjui taikytos priemonės. Tuo labiau, kad Teismas pažymėjo asmens bejėgiškumą. Peršasi išvada, kad grubus elgesys buvo panaudotas prieš bejėgį asmenį, kuriam buvo sukeltos dvasinės kančios, tačiau nebuvo nustatyta, kokio intensyvumo tos kančios buvo, ar medicinos personalo veiksmai peržengė minimalaus žiaurumo ribas, ar tokie veiksmai buvo adekvatūs tikslo siekimui. Sprendimas šioje byloje buvo priimtas 1992 metais, todėl manome, kad šiuo metu Teismas, atsižvelgdamas į Konvenciją, kaip į „gyvą instrumentą“ priimtų gal kiek kitokį sprendimą.

Teismas nagrinėjo ne vieną bylą, kuriose pareiškėjai buvo kaliniai ir skundėsi dėl tam tikrų įkalinimo sąlygų. Kai kuriuos aspektus, tokius kaip buvimas su antrankiais visuomenės akivaizdoje, pareigą vilkėti kalinio rūbus ar nešioti trumpai kirptus plaukus, kontaktą su išoriniu pasauliu ar lytinių santykių ribojimą Komisija traktavo kaip laisvės atėmimo bausmės turinį⁵².

Pavyzdžiui, aiškindamas antrankių nešiojimą, kaip galimą Konvencijos 3 straipsnio pažeidimą, Teismas teigė, kad antrankių nešiojimas paprastai nesukelia 3 straipsnio problemos, jei tai yra susiję su teisėtu areštu ar sulaikymu, nebuvo naudojama jėga, taip pat būtina žinoti, ar yra pagrindo manyti, kad asmuo priešinsis, bandys pabėgti, provokuos sužeidimus⁵³.

Komisija yra nagrinėjusi kalinių pareiškimus, kuriuose buvo skundžiamasi ilgalaikė izoliacija nuo kitų kalinių, tvirtinant, kad tai yra nežmoniškas elgesys. Daugeliu atveju Komisija

⁵¹ *Herczegfalvy prieš Austriją*, No. 10533/83, 1992m. rugsėjo 24 d. sprendimas, § 82.

⁵² Žmogaus teisės ir laisvės. Lietuvos Respublikos įstatymų ir 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos suderinamumo problemos. Lietuvos Respublikos Seimo leidykla. Vilnius: 1995. P.82.

⁵³ *Raninen prieš Suomiją*, No. 20972/92, 1997 m. gruodžio 16 d. sprendimas, § 56.

pažymėjo, kad toks elgesys nėra nežmoniško elgesio forma, tačiau būtina atsižvelgti į aplinkybes, kuriomis asmuo yra izoliuotas, tai yra: priimtos nuobaudos griežtumą, laikotarpį, tikslą ir poveikį konkrečiam asmeniui. Tuo pačiu Komisija pažymėjo, kad ilgalaikė izoliacija yra nepageidaujama. Kai kuriais atvejais Komisija nutarė, kad valstybių elgesys nesutampa su normomis, nustatytomis Tipinėse minimaliose elgesio taisyklėse su kaliniais, tačiau Komisijos nuomone tai nepatenka į Konvencijos 3 straipsnio reguliavimo sferą ir atsisakė patvirtinti 3 straipsnio pažeidimo faktą⁵⁴.

Kaip matome iš pateiktų pavyzdžių, Komisija ir Teismas griežtai atskiria teisėtai paskirtas priemones įkalintiesiems ar sulaikytiems ir tik išskirtiniais atvejais baudimą pripažįsta nežmonišku elgesiu. Tai toks baudimas, kuris sukelia dideles kančias. Kad tokį baudimą draustų Konvencijos 3 straipsnio norma, tai turi būti sąmoninga prievarta. Teismo praktikoje galime rasti tokių pavyzdžių, vienas iš jų – mūsų jau apžvelgta byla *Soering prieš Jungtinę Karalystę*, kurioje Teismas pabrėžė, kad ne tik fizinės kančios, bet ir dvasiniai išgyvenimai, belaukiant bausmės, jei ji užsitęsia, gali būti įvardijami kaip Konvencijos 3 straipsnio pažeidimas. Konkrečios aplinkybės ir sąlygos, kuriomis nuteistasis laukia bausmės įvykdymo, yra faktoriai, kurie leidžia nustatyti, ar elgesį galima įvardinti nežmonišku. Šioje byloje nežmonišku buvo įvardintas mirties bausmės ilgas laukimas, sukeliantis itin dideles dvasines kančias.

Taigi, nežmoniškas elgesys apibūdinamas kaip sąmoningas, žiaurus elgesys, sukeliantis aukai dideles fizines ar moralines kančias, kurios sukelia sunkias, tame tarpe, ir psichines pasekmes.

2. 3. Žeminančio asmens orumą elgesio samprata

Kaip jau minėjome, sąvokos „nežmoniškas elgesys“ ir „žeminantis orumą elgesys“ Teismo jurisprudencijoje labai dažnai vartojamas kartu. Tačiau praktikoje buvo išskirti požymiai, kurie leidžia atskirti šiuos reiškinius. Mikele de Salvia, nagrinėdamas Teismo praktiką, pabrėžė, kad: „Žeminantis orumą elgesys sukelia asmeniui, kuris tai patiria, baimės ir nepilnavertiškumo jausmą, pažeminimą, sielvartą, tuo siekiant palaužti fizinį ar moralinį pasipriešinimą“⁵⁵.

Norėtume pabrėžti, kad labai svarbus faktorius įvardijant konkretų elgesį kaip žeminantį asmens orumą, yra tokio elgesio tikslas – tai yra pažeminti auką. Tačiau net jei tokio tikslo nėra, toks elgesys vis tiek gali būti pripažįstamas kaip žeminantis asmens orumą.

---

⁵⁴ Gomien D., Harris D., Zwaak L. Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter. Council of Europe Publishing. 1996. P. 139.

⁵⁵ Микеле де Сальвиа. Прецеденты Европейского Суда по правам человека. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс. 2004. С. 146.

Komisija ir Teismas mūsų minėtose 1969 metų Graikijos byloje ir 1978 metų byloje *Airija prieš Jungtinę Karalystę*, nustatė faktorius, kuriais remiantis patvirtinamas žeminančio orumą elgesio faktas. Pirmuoju atveju, toks elgesys turėjo būti viešas, antruoju – buvo pripažinta, kad net ir ne viešai, o gana slaptai atliekami veiksmai, gali būti pripažinti žeminančiais orumą.

Taip byloje *Tyrer prieš Jungtinę Karalystę* Teismas nustatė, kad jaunuoliui skirti trys kirčiai rykštėmis nusimaunant kelnes ir persisveriant per stalą, pažeidė Konvencijos 3 straipsnį ir pažemino Tyrer orumą. Teismas kategoriškai atmetė kankinimo ar nežmoniško elgesio faktą, tačiau pažymėjo, kad: „Nagrinėdamas bylos aplinkybes, jis laiko, kad asmens plakimas rykštėmis buvo žeminanti bausmė. Teismas atkreipia dėmesį į keletą elementų. Teisminės fizinės kūno bausmės savo prigimtimi implikuoja, kad žmogus pasiduoda fizinei prievartai, įvykdytai vienam į save panašių; beje, čia kalbama apie institucionalizuotą prievartą, kuri siejasi su oficialiaja bausmių procedūra ir su tuo faktu, kad vykdytojais yra pašaliniai pažeidėjai. Nors Anthony Tyrer nepatyrė sunkių ar nuolatinių fizinių skausmų, bausmė, kai jis viešosios valdžios rankose buvo traktuojamas kaip objektas, pažeidė jo orumą ir fizinį integralumą; ji taip pat sukėlė baimę, kad ir toliau gali būti taikoma prievarta“⁵⁶.

Kiek kitaip Teismas traktavo fizinę kūno bausmę byloje *Costello – Roberts prieš Jungtinę Karalystę*⁵⁷ kurioje mokyklos direktorius, už blogą elgesį mažamečiui skyrė „nuobaudą – pataisą“, suduodamas tris kartus per sėdmenis per šortus, su gimnastikos batelio guminiu puspadžiu. Tai įvykdyta buvo ne viešai, bausmės niekas nematė. Teismas, nagrinėdamas skundą, nusprendė, kad toks elgesys nebuvo žeminantis orumą. Sprendime buvo pažymėta, kad pastaruoju atveju bausmė buvo įvykdyta septynmečiui berniukui pagal galiojančias mokyklos – internato, kuriame jis gyveno, taisykles, dalyvaujant tik direktoriui ir neskausmingu būdu. Priešingai, byloje *Tyrer prieš Jungtinę Karalystę*, bausmė buvo atlikta jaunuoliui, kurį vietinis teismas, pagal toje vietovėje galiojantį įstatymą, nubaudė rykščių kirčiais per apnuogintus sėdmenis. Be to, Tyrer skirta bausmė buvo įvykdyta po trijų savaičių nuo sprendimo priėmimo, buvo vykdoma policijos nuovadoje, svetimų žmonių akivaizdoje. Šie skirtumai leido Teismui priimti sprendimą, kad Konvencijos 3 straipsnis *Costello – Roberts* byloje nebuvo pažeistas.

Teismas savo praktikoje pažymi, kad bausmė būtų žeminanti orumą ir pažeistų Konvencijos 3 straipsnį, pažeminimas ir įžeidimas turi būti ypatingo lygio, besiskiriantys savo charakteriu nuo pažeminimo, kuris būdingas kiekvienam baudimui ar bausmei. Konvencijos 3

---

⁵⁶ Berger V. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija. Vilnius: Pradai, 1997. P. 65.

⁵⁷ *Costello-Roberts prieš Jungtinę Karalystę*, No. 13134/87, 1993 m. kovo 25 d. sprendimas.

straipsnis tiesiogiai draudžia žeminantį baudimą, tačiau remiantis Teismo praktika darytina išvada, kad žeminantis baudimas skiriasi nuo baudimo apskritai. Tai reiškia, kad Konvencijos 3 straipsnis nedraudžia baudimo apskritai, tačiau tai turi būti adekvati priemonė, neviršijanti minimalių blogo elgesio ribų.

Kaip jau minėjome, Teismo jurisprudencijoje randama nemažai bylų, kuriose skundžiamasi dėl Konvencijos 3 straipsnio pažeidimo įkalinimo įstaigose. Daugumoje bylų Komisija ir Teismas, analizuodami konkrečius atvejus, dažniausiai nenustato pažeidimų, patenkančių į Konvencijos 3 straipsnio taikymo sferą. Komisija yra pripažinusi pateisinamomis ypač griežtas priemones, būtent, atskyrimą, nuolatinį dirbtinį kameros apšvietimą, nuolatinį kalinio stebėjimą panaudojus uždara televizinę sistemą, spaudos, televizijos neturėjimą, pasivaikščiojimų draudimą ir panašiai, kadangi šios priemonės buvo pateisinamos vidiniu ir išoriniu kalėjimo saugumu arba dėl ypač pavojingo kalinių elgesio bei galimo manipuliavimo kitais kaliniais.

Tačiau kai kuriose bylose, pavyzdžiui *Kalashnikov prieš Rusiją*, *Peers prieš Graikiją*, *Kudla prieš Lenkiją*, *Karalevičius prieš Lietuvą*⁵⁸, Teismas nusprendė, kad kalnimo sąlygos, kaip netinkamas elgesys, peržengė minimalų žiaurumo laipsnį ir pateko į Konvencijos 3 straipsnio taikymo sferą. Tokiomis sąlygomis, skirtingose bylose, buvo pripažintos itin mažos gyvenamosios patalpos, apšvietimas, ventiliacija, sanitarinės sąlygos. Byloje *Karalevičius prieš Lietuvą*, Teismas konstatavo, kad: „Taigi, kaip ir minėtose bylose, Teismas mano, jog ypatingai mažas gyvenamasis plotas, analizuojant pareiškėjo kalnimo sąlygų atitikimą Konvencijos 3 straipsniui, yra esminis faktorius. Tai, kad pareiškėjas buvo įpareigotas gyventi, miegoti bei naudotis tualetu kartu su tiek daug kalinamųjų vienoje kameroje, savaime lėmė kančią ar sunkumus, kurių intensyvumas viršijo kalnimumi būdingą kentėjimo laipsnį bei sukėlė pareiškėjui baimę, kančią ir nepilnavertiškumo jausmą, galinčius žeminti ir menkinti jį [...]“⁵⁹.

Žeminančiu žmogaus orumą elgesiu kartais pripažįstama netinkamai atlikta asmens apžiūra ir krata. Komisija ir Teismas, spręsdami tokias bylas, atsižvelgia į ypatingą situaciją, pavojingų daiktų patekimo į kalėjimą galimybę, todėl asmens apžiūra ir krata tokiose įstaigose yra būtinos. Tačiau apžiūros atlikimo tvarka kartais papuola į Konvencijos 3 straipsnio reguliuojamą sferą.

---

⁵⁸ *Kalashnikov prieš Rusiją*, No. 47095/99, 2002 m. liepos 15 d. sprendimas; *Peers prieš Graikiją*, No. 28524/95, 2001 m. balandžio 19 d. sprendimas; *Kudla prieš Lenkiją*, No. 30210/96, 2000 m. spalio 26 d. sprendimas.

⁵⁹ *Karalevičius prieš Lietuvą*, No. 53254/99, 2005 m. balandžio 7 d. sprendimas, § 39.

Byloje *Valašinas prieš Lietuvą*⁶⁰ Teismas konstatavo, kad krata išrengiant kartais gali būti reikalinga siekiant užtikrinti įkalinimo įstaigos saugumą, tačiau ji turi būti atliekama tinkamu būdu. Šiuo konkrečiu atveju, pareiškėjui buvo liepta nuogai nusirengti moters akivaizdoje, po to jo lytiniai organai ir maistas buvo liečiami plikomis rankomis. Teismas išreiškė nuostatą, kad tuo buvo parodyta aiški nepagarba pareiškėjui ir įžeidė jo žmogiškąjį orumą. Tai turėjo jam sukelti kančios ir nepilnavertiškumo jausmą, kurie galėjo jį pažeminti ir sumenkinti.

Kaip matome iš pateiktų pavyzdžių, ne kiekvienas blogas elgesys gali būti įvertinamas kaip žeminantis orumą. Tik peržengęs tam tikras ribas, toks elgesys sukels Konvencijos 3 straipsnio konfliktą. Tokios ribos yra sąlyginės, jos priklauso nuo visų aplinkybių ir faktorių, pavyzdžiui, nuo elgesio trukmės, fizinių ir psichologinių pasekmių, nuo nukentėjusio amžiaus, sveikatos būklės, vietos ir panašiai. Svarbus faktorius, lemiantis įvardijant elgesį kaip žeminančiu orumą yra tikslas – noras auką pažeminti, sukelti jam kančios ir nepilnavertiškumo jausmą.

Deportacijos ir ekstradicijos atveju, mūsų manymu, būtų sunku pritaikyti tik žeminančio asmens orumą sąvoką, kaip apsaugą nuo išsiuntimo. Paprastai tokiais atvejais didesnis dėmesys skiriamas Konvencijos 3 straipsnio sąvokoms „kankinimas“ ar „nežmoniškas elgesys“ arba visos straipsnio sąvokos vartojamos kartu.

Norėtume paminėti, kad dėl deportacijos ir Konvencijos 3 straipsnio galimo pažeidimo buvo pateiktos dvi peticijos ir prieš Lietuvą. Tai *Ahmadi, Saberđjan ir Saberđjan prieš Lietuvą* ir *Batalov prieš Lietuvą*⁶¹. Šiose bylose pareiškėjai Lietuvoje prašė prieglobsčio ir teigė, kad išsiuntimo atveju jiems grėstų elgesys, nesuderinamas su Konvencijos 3 straipsniu. Peticijos buvo paskelbtos nepriimtinomis, nes vienas pareiškėjas iš Lietuvos išvyko savanoriškai, dėl kitų buvo priimtas pakartotinis sprendimas peržiūrėti prieglobsčio prašymus. Teismas motyvavo tuo, kad pareiškėjams jau negrėsė išsiuntimo pavojus. Nežiūrint į tai, kad peticijos buvo pripažintos nepriimtinomis, valstybės institucijos turėtų labai atidžiai nagrinėti prieglobsčio prašymus, norint išvengti Konvencijos 3 straipsnio pažeidimo.

---

⁶⁰ *Valašinas prieš Lietuvą*, No. 44558/98, 2001m. liepos 24 d. sprendimas.

⁶¹ *Ahmadi, Saberđjan ir Saberđjan prieš Lietuvą*, No. 47701/99, 2000m. spalio 17 d. nutarimas dėl priimtumo; *Batalov prieš Lietuvą*, No. 30789/04, 2005 m. lapkričio 15 d. nutarimas dėl priimtumo.

III. EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ IR PAGRINDINIŲ LAISVIŲ APSAUGOS KONVENCIJOS 3 STRAIPSNYJE ĮTVIRTINTO ABSOLIUTAUS PRINCIPŲ ANALIZĖ BEI TAIKYMAS BYLOSE DĖL DEPORTACIJOS IR EKSTRADICIJOS

3.1. Valstybių pozityvi pareiga išsiuntimo ir deportacijos bylose

Kiekviena valstybė, prisijungusi prie Konvencijos, visų pirma, privalo gerbti joje įtvirtintas teises. Kitaip tariant, jų nepažeisti. Konvencijos 1 straipsnis nustato: „Aukštosios susitariančios šalys garantuoja kiekvienam jų jurisdikcijoje esančiam asmeniui teises bei laisves, apibrėžtas šios Konvencijos pirmame skyriuje.“ Tokia nuostata gerokai praplečia subjektų, kuriems turi būti garantuojamos Konvencijos teisės, būrį. Valstybė turi užtikrinti šias teises ne tik savo piliečiams, bet ir užsieniečiams, asmenims be pilietybės, neveiksniams asmenims bei kitiems teisėtai jos teritorijoje esantiems asmenims. Vadinasi, valstybė turi garantuoti Konvencijoje įtvirtintas teises visiems asmenims, kurie patenka į jos realią jurisdikciją ir valdžią ir už kuriuos valstybė atsako, nesvarbu, ar valstybė vykdo valdžią savo valstybės teritorijoje ar užsienyje⁶². Svarbu tai, kad valstybė asmenų atžvilgiu vykdytų realią kontrolę. Komisija yra patvirtinusi, kad diplomatinių atstovybių, konsulinių įstaigų patalpos, valstybės laivai bei lėktuvai, plaukiojantys ar skraidantys su jos vėliava, taip pat priklauso jos jurisdikcijai.

Svarbų teiginį, aiškinant Konvencijos galiojimą asmenų bei teritorijos atžvilgiu, Teismas įtvirtino bylos *Lithgow ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*⁶³ sprendime. Teismas pabrėžė, jog Konvencijos 1 straipsnyje nurodoma, kad tiek piliečiai, tiek asmenys be pilietybės ir užsieniečiai naudojami vienoda žmogaus teisių apsauga. Taip pat nėra valstybės pareigos Konvencijos perkelti į valstybės vidaus teisę, o 1 straipsnio nuostatos teigia, kad Konvencijoje apibrėžtos teisės turi būti užtikrinamos valstybės jurisdikcijoje esančiam asmeniui. Taigi, valstybės nėra įpareigosotos perkelti Konvencijos į savo vidaus teisę arba besąlygiškai ją taikyti. Tačiau, iš kitos pusės, Konvencija yra apibūdinama kaip „Europos viešosios tvarkos instrumentas“ ir kaip „minimalus žmogaus teisių apsaugos standartas“. Konvencijos nuostatų įtraukimas į vidaus teisę kyla iš elementarių žmogaus teisių apsaugos interesų ir demokratiškos valstybių pozicijų parodyti realų norą apsaugoti žmogaus teises⁶⁴.

⁶²Gomien D., Harris D., Zwaak L. Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter. Council of Europe Publishing. 1996. P. 15.

⁶³*Lithgow ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, Series A, No. 102. 1986 m. liepos 8 d. sprendimas.

⁶⁴Jočienė D. Europos Žmogaus Teisių Konvencijos taikymas užsienio valstybių ir Lietuvos Respublikos teisėje. Antras pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas. 2001. P. 50.

Bet koku atveju, valstybės, ratifikuodamos Konvenciją, automatiškai prisiima atsakomybę už jos jurisdikcijoje esančių asmenų teises ir laisves, o iš Konvencijos 1 straipsnio nuostatų išplaukia ir Konvencijoje apibrėžtų teisių galiojimo sfera asmenų, vietos ir dalyko atžvilgiu.

Kaip jau minėjome, Konvencija tiesiogiai nenumato teisės į prieglobstį, tačiau, asmuo, atsidūręs valstybės, Konvencijos dalyvės jurisdikcijoje, ne tik gali tikėtis apsaugos pagal Konvencijos 3 straipsnį, bet ją privalo garantuoti ta valstybė, kurios jurisdikcijoje asmuo yra. Kiekvienos valstybės pareiga yra užtikrinti žmogaus teises, neatsižvelgiant į asmens statusą buvimo valstybėje. Todėl veiksmai, kuriais siekiama prieglobsčio prašytoją išsiųsti į kitą valstybę, kur jis gali būti kankinamas arba su juo gali būti nežmoniškai ar žeminant jo orumą elgiamasi, tam tikrais atvejais gali pažeisti Konvencijos 3 straipsnį. Šalys, ratifikavusios Konvenciją, pagal Teismo praktiką, negali prieglobsčio prašančio ir jo negavusio asmens išsiųsti į tokią valstybę, kurioje jam grėstų Konvencijos 3 straipsnio draudžiamo elgesio tikimybė. Iš to išplaukia, kad kiekvienu atveju, valstybė, nusprendusi asmenį išsiųsti iš savo teritorijos, privalo patikrinti ir įsitikinti, jog valstybėje, į kurią asmuo yra siunčiamas, jam negresia pavojus patirti elgesį, kurį draudžia Konvencijos 3 straipsnis.

Teismo praktika, susiklosčiusi deportacijos ir ekstradicijos bylose, pabrėžia, kad valstybės – Konvencijos dalyvės, pagal tarptautinės teisės normas, kontroliuoja užsieniečių atvykimą, jų pastovų pragyvenimą šalyje, taip pat vykdo jų deportaciją. Be to, Konvencijoje nėra įtvirtinta teisė į politinį prieglobstį⁶⁵. Taigi, Konvencija neįpareigoja valstybių suteikti prieglobstį asmenims, esantiems jų jurisdikcijoje. Tai reglamentuoja 1951 m. Konvencija dėl pabėgėlių statuso bei valstybių nacionaliniai įstatymai. Šalys, prisijungusios prie 1951 m. Konvencijos, įsipareigoja prieglobsčio prašytojams garantuoti pagrindines žmogaus teises ir laisves bei suteikti papildomas apsaugos garantijas. Vienu svarbiausiu apsaugos principu yra „asmens negražinimo principas“. Tai pagrindinis valstybių kriterijus, kuris draudžia gražinti pabėgėlį į valstybę, kurioje jo gyvybei ar laisvei grėstų pavojus. Tačiau 1951 m. Konvencijos 33 straipsnis apsaugą suteikia tik tokiems asmenims, kurie buvo persekiojami ar yra tokio persekiojimo grėsmė dėl jų rasės, religijos, pilietybės, priklausymo tam tikrai socialinei grupei ar dėl politinių pažiūrų. Tuo tarpu Konvencijos 3 straipsnis, draudžiantis kankinimą, nežmonišką ar žeminantį orumą elgesį ar tokį baudimą, yra absoliutaus pobūdžio ir išsiuntimas negali būti pateisinamas jokiais priežastimis, net grėsme nacionaliniam saugumui.

---

⁶⁵ *H.L.R prieš Prancūziją*, No.24573/94, 1997 m. balandžio 29 d. sprendimas, § 33; *Jabari prieš Turkiją*, No. 40035/98, 2000 m. birželio 11 d. sprendimas, § 38.

Byloje *Chahal prieš Jungtinę Karalystę*, Teismas pažymėjo, kad: „Netinkamo elgesio draudimas, kurį numato 3 straipsnis, yra toks pat absoliutus išsiuntimo atveju. Jeigu įrodoma, kad yra svarus pagrindas įtarti, jog suinteresuotam asmeniui gresia reali žiauraus elgesio grėsmė, valstybė – Konvencijos dalyvė privalo apsaugoti asmenį nuo tokio elgesio[...]. Esant tokioms aplinkybėms, suinteresuoto asmens veikla, kad ir kokia ji būtų nepageidaujama ar pavojinga, negali būti pagrindas išsiuntimui iš valstybės. Tokiu būdu, apsauga, kurią numato 3 straipsnis yra platesnio pobūdžio, negu apsauga, kurią numato 1951 m. Konvencija dėl pabėgėlių statuso ir jos 32,33 straipsniai“.⁶⁶

Taip Konvencijos 3 straipsnyje įtvirtinama papildoma apsauga 1951 m. Konvencijos atžvilgiu arba negražinimo principas. Tiek bendrame žmogaus teisių, tiek prieglobsčio prašytojų bei pabėgėlių kontekste, tapdamos Konvencijos dalyvėmis, valstybės prisiima išpareigojimus pagal Konvenciją ne tik savo piliečių, bet ir trečiųjų šalių piliečių atžvilgiu.⁶⁷ Šiuo atžvilgiu valstybės – Konvencijos dalyvės prisiima atsakomybę už asmens, esančio jos jurisdikcijoje, apsaugą nuo išsiuntimo į tokią valstybę, kur jam gali kilti pavojus dėl netinkamo elgesio ir Konvencijos 3 straipsnio pažeidimo.

Išskirtini keli valstybių – Konvencijos dalyvių išpareigojimų aspektai. Visų pirma, jei išsiunčianti valstybė gali numanyti, kad su išsiųstu asmeniu gali būti elgiamasi taip, kaip draudžia Konvencijos 3 straipsnis, ji turėtų susilaikyti nuo tokio išsiuntimo, nes priešingu atveju pažeis Konvenciją. Byloje *Cruz Varas ir kiti prieš Švediją* Teismas pažymėjo, kad valstybė, išsiunčianti asmenį, bus atsakinga pagal Konvencijos 3 straipsnį, jei suinteresuotam asmeniui išsiuntimo atveju grės netinkamo elgesio pavojus. Todėl itin svarbi išsiunčiančios valstybės pareiga – įsigilinti į visas aplinkybes bei padėti valstybėje, tuo momentu, kada asmenį ruošiamasi deportuoti ar ekstradijuoti. Tačiau, tuo atveju, jei asmuo jau buvo išsiųstas, valstybė taip pat bus laikoma atsakinga už 3 straipsnio pažeidimą, jei valstybėje, į kurią asmuo išsiunčiamas, grės elgesys, draudžiamas Konvencijos 3 straipsnio. Taigi, 3 straipsnio dėl išsiuntimo principas galioja ir išsiuntimo atvejais, ir jau įvykdytiems išsiuntimams.⁶⁸

Cruz Varas byloje, kaip ir byloje *Vilvarajah ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*⁶⁹, buvo vertinama politinė situacija valstybėse, į kurias buvo išsiunčiami asmenys. Teismas nusprendė, kad tiek Cruz Varas, tiek Vilvarajah ir kiti, apžvelgus politinę situaciją Čilėje ir Šri Lankoje,

⁶⁶ *Chahal prieš Jungtinę Karalystę*, No. 22414/93, 1996 m. lapkričio 15 d. sprendimas, § 80.

⁶⁷ Vysockienė L. Pabėgėlių teisė. Monografija. Vilnius: 2005. P. 48.

⁶⁸ *Cruz Varas ir kiti prieš Švediją*, No. 15576/89, 1991 m. kovo 20 d. sprendimas, §§ 68-86.

⁶⁹ *Vilvarajah ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, Series A, No. 215.

išsiuntimo atveju nepatirs neleistino elgesio pagal Konvencijos 3 straipsnį ir valstybės, išsiųsdamos asmenis, šio straipsnio nepažeidė. Teismo sprendimui įtakos turėjo tai, kad Čilėje pradėjo klostytis liberali politinė atmosfera, o Šri Lankoje tuo metu vykę karo veiksmai buvo pradėję rimti. Be to, buvo priimtas sprendimas dėl savanoriškos tamilų, kuriems priklausė ir pareiškėjai, repatriacijos ir dauguma tamilų savanoriškai grįžo į Šri Lanką. Teismas pažymėjo, kad esant tokioms sąlygoms yra nedidelė tikimybė, kad asmuo patirs kankinimus, nežmonišką ar žeminantį orumą elgesį.

Kaip matome iš šių bylų, nenustačius realaus grėsmės pavojaus, Konvencijos 3 straipsnis nelaikomas pažeistu. Anksčiau patirtas žiaurus elgesys ne visada įvertinamas taip, kad egzistuos ir ateityje. Iš to išplaukia išvada, kad kiekvienu konkrečiu atveju, valstybė privalo įsitikinti, ar šalyje, į kurią norima išsiųsti asmenį yra saugu, ar tokiam asmeniui negrės pavojus tapti neleistino elgesio auka.

Dar vienas valstybių – Konvencijos dalyvių atsakomybės aspektas, yra asmenų, galinčių sukelti Konvencijos 3 straipsnio konfliktą, statusas. Konvencijos 1 straipsnio nuostatomis valstybė yra įpareigojama atsakyti už visus Konvencijos pažeidimus, kuriuos padarė bet kokie valstybės organai, įskaitant įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ir teisminę valdžias. Iš esmės kalbama ne apie atskiro pareigūno atsakomybę, bet apie valstybės Konvencijos dalyvės atsakomybę. Daugeliu atvejų, vis dėlto, tai yra valstybinės valdžios atstovai ir pareigūnai.

Byloje *Pretty prieš Jungtinę Karalystę*⁷⁰ Teismas konstatavo, kad nagrinėjant teisminę praktiką, akivaizdu, kad Konvencijos 3 straipsnis daugeliu atveju buvo pritaikytas tada, kai grėsmė asmeniui kildavo dėl sąmoningų valdžios atstovų veiksmų. Konvencijos 3 straipsnis gali būti apibūdinamas kaip straipsnis, draudžiantis valstybėms netinkamai elgtis su asmenimis, esančiais jų jurisdikcijoje. Tuo pačiu, Teismas pasiliko sau teisę, atsižvelgiant į Konvencijos 3 straipsnio išskirtinį statusą, lanksčiai taikyti šio straipsnio normas įvairiose situacijose. Todėl Konvencijos 3 straipsnio taikymo praktika leidžia daryti išvadą, kad valstybės yra atsakingos ne tik už oficialių valstybinių institucijų ar pareigūnų elgesį, bet ir už privačių asmenų elgesį.

Byloje *A prieš Jungtinę Karalystę*⁷¹, Komisija pabrėžė, kad pagal pozityvius valstybių įsipareigojimus, visiems asmenims, esantiems valstybės jurisdikcijoje, turi būti garantuojamos Konvencijoje numatytos teisės ir laisvės, o ypač labiausiai pažeidžiamiems asmenims, tame tarpe vaikams. Tokie asmenys jokių būdu negali patirti Konvencijos 3 straipsnio draudžiamo elgesio

---

⁷⁰ *Pretty prieš Jungtinę Karalystę*, No. 2346/02, 2002 m. liepos 29 d. sprendimas, §§ 50-51.

⁷¹ *A prieš Jungtinę Karalystę*, No. 25599/94, 1997 m. rugsėjo 18 d. sprendimas.

tiek iš oficialių asmenų, tiek ir iš privačių asmenų pusės. Tokie asmenys privalo gauti efektyvią valstybės apsaugą nuo kankinimo, nežmoniško ar asmens orumą žeminančio elgesio. Tokia apsauga įvardinama kaip įstatyminis pagrindas, efektyvus ir veikiantis pozityviai.

Jei asmuo patyrė kankinimą, nežmonišką ar žeminantį orumą elgesį, valstybės atsakomybė nepriklausys nuo to, kas – oficialūs ar privatūs asmenys taip elgėsi. Tiesiog valstybė bus atsakinga už tokį elgesį.

Pabrėžtina, kad Konvencija gina ne tik fizinių asmenų, bet ir asmenų grupių bei nevyriausybinų organizacijų teises.

Todėl kiekvienas, kuris patyrė Konvencijos 3 straipsnio draudžiamą elgesį, turi teisę reikalauti, kad valstybė garantuotų efektyvų oficialų tyrimą. Byloje *Al – Adsani prieš Jungtinę Karalystę*⁷² buvo pabrėžta, kad asmeniui pareiškus skundą, jog su juo neteisėtai, pažeidžiant Konvencijos 3 straipsnį, pasielgė policija ar kiti asmenys, valstybės pareiga yra užtikrinti, kad būtų vykdomas efektyvus oficialus tyrimas. Kiekvienu atveju valstybė bus laikoma įsipareigojusia pagal Konvencijos 1 straipsnį tik tada, kai netinkamas elgesys tariamai buvo įvykdytas jos jurisdikcijos ribose. Toks tyrimas privalo būti atliktas, o asmenys kalti dėl Konvencijos 3 straipsnio pažeidimo, baudžiami. Priešingu atveju, pats kankinimo, nežmoniško ar žeminančio orumą elgesio draudimas netektų prasmės, praktiškai jis būtų neefektyvus ir valstybės galėtų jo nepaisyti apskritai.

Dar vienas aspektas valstybių įsipareigojimų atžvilgiu išplaukia iš sąvokos „asmenys, esantys valstybės teritorijoje“. Kaip jau buvo minėta, valstybių jurisdikcija neapsiriboja vien šalių nacionaline teritorija. Diplomatinės atstovybės, konsulinės įstaigos, valstybės laivai ir lėktuvai, nors ir nesantys jos teritorijoje, tačiau plaukiojantys ar skraidantys su jos vėliava, taip pat priklauso tos valstybės jurisdikcijai. Todėl valstybės atsakomybė pagal Konvenciją iškyla ir tada, kai valstybės kariuomenė įvykdo tam tikrus, teisėtus ar neteisėtus, karinius veiksmus už savo nacionalinės teritorijos ribų ir ši valstybei nepriklausanti teritorija tokiu atveju atsiduria pastarosios valdžioje. Tokiu būdu, valstybės jurisdikcija aiškinama plačiau.

Byloje *Ilascu ir kiti prieš Moldovą ir Rusiją*⁷³, Teismas pažymėjo, kad nustatant valstybės pozityvių įsipareigojimų mastą, turi būti teisinga pusiausvyra tarp asmens ir visuomenės interesų. Valstybių įsipareigojimais negali būti neproporcingi, tokiu būdu užkraunant valstybei neproporcingą našta.

---

⁷² *Al-Adsani prieš Jungtinę Karalystę*, No. 35763/97, 2001 m. lapkričio 21 d. sprendimas, §38.

⁷³ *Ilascu ir kiti prieš Moldovą ir Rusiją*, No. 48787/99, 2004 m. liepos 8 d. sprendimas, §§ 332-335.

Teismo nuomone, kai valstybei, Konvencijos dalyvei trukdoma vykdyti valdžią visoje jos teritorijoje dėl suvaržytos *de facto* situacijos, kaip, pavyzdžiui, dėl toje teritorijoje įkurto separatistinio režimo, ji vis dėlto nepraranda jurisdikcijos tos dalies teritorijos, kuri yra laikinai pavaldi sukilėlių pajėgoms ar kitai valstybei, atžvilgiu. Taigi, valstybė nenustoja įgyvendinti savo jurisdikcijos net tada, kai joje veikia sukilėlių pajėgos ar yra įsikišusi kita valstybė. Valstybė vis tiek yra atsakinaga už asmenų, esančių tokioje teritorijoje apsaugą. Kita vertus, tokioje situacijoje jurisdikcijos apimtis yra susiaurinama.

Bet kokiu atveju, mūsų nuomone, valstybės Konvencijos dalyvės, kiekvienoje konkrečioje situacijoje, išvelgdamos grėsmę žmogaus teisėms ir laisvėms, privalo imtis visų įmanomų teisinių bei diplomatinių pastangų, kad jų jurisdikcijoje esantys asmenys būtų apsaugoti nuo kankinimų, nežmoniško ar orumą žeminančio elgesio.

Kaip matome, valstybės, ratifikavusios Konvenciją, įgyja pareigą apginti individą nuo bet kokio valstybės neteisėto kišimosi į jo teisių ir laisvių apsaugos sferą. Konvencija, kaip tarptautinė sutartis, sukurianti pareigas tik jos dalyvėms, turi taikymo sferą, kurią nulemia valstybių prisiimtų įsipareigojimų turinys, apibūdinamas atitinkamais taikymo aspektais, o būtent laiko, teritorijos ir asmenų atžvilgiu. Žmogaus teisės ir laisvės valstybė įsipareigoja užtikrinti ne tik savo piliečiams, bet ir užsieniečiams, asmenims be pilietybės bei kitiems teisėtai jos teritorijoje esantiems asmenims. Individams, kuriems gresia deportacija ar ekstradicija į šalį, kurioje jam gali grėsti kankinimas, nežmoniškas ar žeminantis orumą elgesys, valstybės privalo taikyti negražinimo ir Konvencijos 3 straipsnio absoliutų principą. Tokiu būdu turi būti asmenims suteikiama papildoma apsauga nuo netinkamo elgesio. Į valstybių įsipareigojimų sferą patenka ir atsakomybė už valstybės institucijų veiksmus, ir už atskirų piliečių veiksmus, sukėlusius Konvencijos pažeidimus. Įsipareigojimai teritorijos atžvilgiu apima ne tik valstybės teritoriją, tačiau ir teritorijas, kuriose valstybė vykdo realią valdžią.

3. 2. Kankinimo, nežmoniško ar žeminančio asmens orumą elgesio įvertinimo rizika

Kankinimo, nežmoniško ar žmogaus orumą žeminančio elgesio grėsmė – tai galimas ateities įvykis, todėl tokį elgesį galima tik prognozuoti įvertinus konkrečią situaciją konkretaus asmens atžvilgiu. Teismo požiūriu, nebūtina manyti, kad asmuo iš tikrųjų patirs netinkamą elgesį. Pakanka įrodyti, kad gali būti „realus pavojus“ patirti tokį elgesį. Tuo pačiu yra būtinas pagrindas, kuris leistų tokią išvadą daryti.

Sprendime *Cruz Varas prieš Švediją* Teismas išskyrė principus, tiesiogiai susijusius su netinkamo elgesio rizikos įvertinimu. Privaloma nustatyti, ar tikrai egzistuoja realus pavojus

išsiųstam asmeniui patirti elgesį, kurį draudžia Konvencijos 3 straipsnis, netinkamas elgesys turi pasiekti minimalų lygį, kad patektų į Konvencijos 3 straipsnio reguliavimo sferą, taip pat būtina įvertinti bendrą padėtį kilmės valstybėje išsiuntimo momentu⁷⁴.

Čia Teismas konstatavo, kad visus faktus dėl netinkamo elgesio galimybės, kuriuos žinojo valstybė, išsiunčianti asmenį iš savo teritorijos, būtina įvertinti išsiuntimo momentu. Tačiau informacija, kuri gaunama po asmens išsiuntimo, gali turėti reikšmės patvirtinant arba paneigiant valstybės veiksmus išsiunčiant asmenį ir įvertinant elgesį su išsiųstuoju. Byloje *Cruz Varas prieš Švediją* Teismas nagrinėjo jau išsiųsto iš Švedijos asmens ir dar belaukiančio deportacijos asmens skundus. Įvertindamas netinkamo elgesio grėsmę, Teismas nusprendė, kad asmeniui negrėse realus kankinimo ar nežmoniško elgesio pavojus, pabrėždamas, kad nėra tikslių faktų, liudijančių apie jau patirtą netinkamą elgesį, pateikė politinės padėties Čilėje įvertinimą, kuri, Teismo manymu, žymiai pagerėjusi, bei savanorišką pabėgėlių repatrijavimą. Taip pat Teismas įvertino Švedijos patirtį deportacijos bylose ir tą faktą, kad galutinis nutarimas dėl prašytojo išsiuntimo buvo priimtas tik kruopščiai išanalizavus jo atvejį. Todėl Teismas nusprendė, kad išsiuntimas nepasiekė ribos, kuri suformuluota Konvencijos 3 straipsnyje.

Šioje byloje Teismas suformulavo dar vieną nuostatą išsiuntimo atveju – Konvencijos apsaugos mechanizmas įsijungia ne tik tada, kai asmenį ruošiamasi išsiųsti, bet ir tuo atveju, jei asmuo jau buvo išsiųstas. Jei paaiškėja, kad išsiųstam asmeniui kyla grėsmė patirti netinkamą elgesį, valstybė turi prisiimti atsakomybę už savo jau atliktus veiksmus.

Tokią pačią poziciją Teismas išreiškė ir byloje *Vilvarajah ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*⁷⁵. Teismas padarė išvadą, kad nebuvo rimtų ir pagrįstų motyvų, jog pareiškėjams sugrąžintiems į kilmės valstybę, būtų kilęs realus pavojus patirti elgesį, nesuderinamą su Konvencijos 3 straipsniu.

Šiose, klasikinėmis tapusiose bylose, buvo vertinamos aplinkybės ir faktai, galintys patekti į Konvencijos 3 straipsnio reguliavimo sferą ir realus pavojus patirti netinkamą elgesį. Iš to išplaukia realaus pavojaus samprata, kokio lygio realus pavojus turi būti ir kokie faktai pripažįstami pagrindu, kad asmeniui iš tiesų gresia netinkamas elgesys.

Manytume, kad pavojus, jei jis egzistuoja, turi būti realus. Teismo praktikoje randame paaiškinimą, kad realiam pavojui nebūtina ypatingai didelė tikimybė. Byloje *Soering prieš*

---

⁷⁴ *Cruz Varas prieš Švediją*, No. 15576/89. 1991 m. kovo 20 d. sprendimas, §§ 75-83.

⁷⁵ *Vilvarajah ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, Series A, No. 215.

*Jungtinę Karalystę*⁷⁶ Teismas pripažino, kad Konvencija netaikoma trečiosioms šalims ir nereikalauja iš susitariančių šalių, kad jos primestų savo normas kitai valstybei. Nors iš esmės yra smerkiama mirties bausmė, tačiau tokia bausmė nepatenka į Konvencijos 3 straipsnio reguliavimo sferą. Čia realus pavojus patirti kankinimą ar nežmonišką elgesį ekstradicijos atveju buvo įvertintas kaip tikimybė ilgai laukti mirties bausmės įvykdymo, jei asmuo būtų pripažintas kaltu ir nubaustas tokia bausme. Atsižvelgdamas į „mirties koridoriaus sindromą“, kalėjimo sąlygas, kur nustatytas labai griežtas režimas, suinteresuoto asmens amžių ir mentalitetą, Teismas nusprendė, kad ekstradicijos atveju realus pavojus yra ir tai yra pagrindas taikyti Konvencijos 3 straipsnį.

Kaip matome, sąvoka „realus pavojus“ apima ne tik esamą pavojų, bet ir galimybę, kad pavojus atsiras. Tačiau nėra tikimybės, kad šiuo metu neegzistuojantis pavojus neatsiras tolimesnėje ateityje, kadangi neįmanoma numatyti visų veiksmų, galinčių lemti elgesį, kurį draudžia Konvencijos 3 straipsnis. Kiekviena valstybė privalo garantuoti, kad jos teritorijoje esantiems asmenims neteks patirti netinkamo elgesio. Jei asmuo deportuojamas, įsitikinti, kad nėra grėsmės asmeniui išsiuntimo momentu ir kad valstybėje, į kurią išsiunčiamas asmuo, nėra požymių, leidžiančių manyti, kad grėsmė draudžiamam elgesiui gali atsirasti.

Vis dėlto, norint konstatuoti Konvencijos 3 straipsnio pažeidimą, valstybės veikloje turi būti įžvelgiami minimalūs žiaurumo požymiai. Daugeliu atveju suinteresuotų asmenų prašymai taikyti jiems Konvencijos 3 straipsnį yra atmetami kaip nepagrįsti, nes nagrinėjant realią situaciją Teismas atsižvelgia ne vien tik į asmens nuogaštavimus dėl galimybės tapti netinkamo elgesio auka. Nuo 1997 metų gegužės mėnesio iki 2000 metų balandžio mėnesio daugiau nei šimtas bylų buvo pripažintos akivaizdžiai nepagrįstomis⁷⁷. Yra sudėtinga išskirti svarbiausią apsaugos savybę, tačiau suinteresuotas asmuo privalo įrodyti, kad jam yra didesnė tikimybė patirti draudžiamą elgesį, negu kitiems asmenims, esantiems tokiose pat aplinkybėse. Jei suinteresuotas asmuo tikrai jaučiasi nesaugus ir mano, kad deportacijos atveju jam gali grėsti pavojus, tai įrodinėjimo apie tokį pavojų našta gula ant jo pečių.

Todėl bendros situacijos valstybėje įvertinimas yra vienas iš veiksmų, lemiančių Konvencijos 3 straipsnio taikymą.

Taip byloje *Chahal prieš Jungtinę Karalystę*⁷⁸ Komisija, nagrinėdama skundą pažymėjo, kad keičiasi požiūris į padėties valstybėje, į kurią ruošiamasi išsiųsti asmenį, įvertinimą. Įrodymai,

---

⁷⁶ *Soering prieš Jungtinę Karalystę*, No. 14038/88, 1989 m. liepos 7 d. sprendimas.

⁷⁷ Asylum and the European Convention on Human Rights. Nuala Mole AIRE Centre, London, United Kingdom. Direktorate General of Human Rights. Council of Europe. P.21.

⁷⁸ *Chahal prieš Jungtinę Karalystę*, No. 22414/93, 1996 m. lapkričio 15 d. sprendimas, §§ 104-105.

kuriuos pateikė suinteresuoti asmenys, pavyzdžiui, situacija Indijoje, įtikino Komisiją ir Teismą, kad deportacijos atveju asmenims grės realus pavojus patirti elgesį, kurį draudžia Konvencijos 3 straipsnis. Remiantis Indijos vyriausybės pateikta medžiaga, buvo konstatuota, kad nežiūrint į visas vyriausybės pastangas kontroliuoti policiją demokratinėmis priemonėmis, nėra tvirtų įrodymų, kad Indijos Pendžabo ir kitose valstijose garantuojamos žmogaus teisės. Ypač Teismas atkreipė dėmesį į specialų Jungtinių Tautų raportą, kuriame padėtis Indijoje buvo charakterizuojama kaip sudėtinga ir yra didelė kankinimų ar nežmoniško elgesio tikimybė.

Byloje *H.L.R. prieš Prancūziją* Teismas nusprendė, kad atsižvelgiant į Konvencijos 3 straipsnio absoliutų pobūdį, jo nuostatos taikomos ir tada, kai grėsmė patirti netinkamą elgesį kyla ne tik iš valstybinės valdžios pusės, bet ir iš kitų asmenų ar grupuočių. Teismas pabrėžė, kad rizika yra reali ir kad šalies valdžios institucijos nesugeba pašalinti tokios rizikos grėsmės⁷⁹.

Kaip matome iš pateiktų pavyzdžių, kiekvienu atveju kruopščiai nagrinėjant visas bylos aplinkybes, turi būti nustatyta, ar egzistuoja realus pavojus patirti kankinimą ar nežmonišką elgesį. Manome, kad realaus pavojaus nustatymas turi būti įtikinantis ir pagrįstas faktais, kad būtų galima daryti išvadą dėl realios grėsmės egzistavimo. Tokie faktai turi būti nustatyti ir pripažinti, atmetant visas prielaidas.

Nagrinėjant tokio pobūdžio bylas, vertinami šie kriterijai, sprendžiant ar nebuvo pažeistas Konvencijos 3 straipsnis:

- tikimybė patirti netinkamą elgesį. Tai yra, asmuo dar nepatyrė kankinimo, nežmoniško ar orumą žeminančio elgesio ar jam nebuvo taikyta tokia bausmė, tačiau egzistuoja realus pavojus tai patirti ateityje. Tokiu atveju valstybė turi susilaikyti nuo deportacijos ar ekstradicijos;

-situacijos vertinimas konkretaus asmens atžvilgiu. Vertinant šį kriterijų žiūrima, ar anksčiau asmuo patyrė elgesį, draudžiamą Konvencijos 3 straipsniu. Egzistuoja didelė tikimybė, kad asmuo, kuris buvo kankintas ar su juo buvo nežmoniškai, žeminant orumą elgtasi, vėl patirs tokį elgesį. Galima išimtis – jei padėtis valstybėje radikaliai pasikeistų, kaip tai atsitiko mūsų nagrinėtose *Cruz Varas* ir *Vilvarajah* bylose, kai buvo padaryta išvada, kad situacija šalyse iš esmės pagerėjo ir pareiškėjams, sugrąžintiems į šias valstybes, nėra realaus pavojaus patirti su Konvencijos 3 straipsniu nesuderinamo elgesio;

- bendros padėties valstybėje, į kurią išsiunčiamas asmuo, įvertinimas. Vertinant bendrą valstybės situaciją, remiamasi valstybių pranešimais, atsižvelgiama į tarptautinių organizacijų, nevyriausybinių organizacijų informaciją. Jei nustatoma, kad valstybėje toleruojamas elgesys,

---

⁷⁹ *H. L. R. prieš Prancūziją*, No.24573/94, 1997 m. balandžio 29 d. sprendimas, § 40.

nesuderinamas su Konvencijos 3 straipsniu arba yra įprasta skirti bausmes, pažeidžiančias žmogaus teises, daroma išvada, kad realus pavojus egzistuoja asmeniui, grąžintam į tokią valstybę, potencialiai susidurti su netinkamu elgesiu;

- įvertinamas faktas, ar deportuotiems asmenims taikomos bausmės, nesuderinamos su Konvencijos 3 straipsniu. Jei toks faktas nustatomas, akivaizdu, kad kiekvienam, sugrąžintam į tokią šalį, gali grėsti tokios bausmės pritaikymas.

3. 3. Išsiuntimas į saugią trečiąją valstybę

Saugi trečioji valstybė – tai valstybė, kurioje prieglobsčio prašytojas gyvena arba su kuria turėjo glaudžius ryšius prieš atvykdamas į valstybę, kurioje jis šiuo metu yra ir prašo prieglobsčio. Trečiojoje valstybėje tokiam asmeniui turi negrėsti pavojus ir jis turi būti apsaugotas nuo grąžinimo į kilmės valstybę⁸⁰. Saugios trečiosios valstybės nuostata išimtinai kyla iš valstybių praktikos, kuri intensyviai vystėsi nuo 1980 metų. Maždaug nuo 1990 metų tokia praktika tapo sisteminga, daugelis valstybių tokią nuostatą įtraukė į savo nacionalinius įstatymus. Ypač tai akivaizdu Europos Sąjungos rėmuose. Visos Europos Sąjungos valstybės narės laiko save saugiomis trečiosiomis valstybėmis.

Valstybių kriterijai, taikomi nustatant saugias trečias šalis, jokių būdu nėra pastovūs. Jie taikomi ypatingai tais atvejais, kai prieglobsčio prašytojas pravažiuoja vieną ar daugiau tarpinių šalių. Kai kurios šalys paprasčiausiai taiko geografinį kriterijų. Kitos valstybės didesnę dėmesį skiria laiko faktoriui. Kai kurios atsižvelgia į prieglobsčio prašytojo ketinimus ar laikino apsigyvenimo pobūdį tarpinėje valstybėje. Kai kurios valstybės taiko įvairių kriterijų kombinaciją. Kitos netaiko jokių kriterijų⁸¹.

Saugios trečiosios valstybės sąvoką reglamentuoja Europos Sąjungos dokumentas – 2005 m. gruodžio 1 d. Europos Tarybos direktyva Nr. 2005/85/EB⁸², nustatanti būtiniausias reikalavimus dėl pabėgėlių statuso suteikimo ir panaikinimo tvarkos valstybėse narėse. Šios direktyvos 27 straipsnis aiškina saugios trečiosios šalies sąvoką, valstybėms narėms, kurios gali ją taikyti tik jei kompetentingos institucijos yra įsitikinusios, kad atitinkamoje trečioje šalyje su prieglobsčio siekiančiu asmeniu bus elgiama pagal tokius principus:

1. gyvybei ir laisvei negrės pavojus dėl rasės, religijos, tautybės, priklausymo tam tikrai socialinei grupei ar dėl politinių įsitikinimų;

⁸⁰ Vysockienė L. Pabėgėlių teisė. Monografija. Vilnius: 2005. P. 493.

⁸¹ Asylum and the European Convention on Human Rights. Nuala Mole AIRE Centre, London, United Kingdom. Direktoratė General of Human Rights. Council of Europe. P.27.

⁸² <http://www.asylum-online.lt>, prisijungimo laikas 2006-11-17.

2. pagal 1951 m. Konvenciją laikomasi asmens negražinimo principo;
3. laikomasi draudimo išsiųsti iš šalies pažeidžiant teisę nepatirti kankinimų ir žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio, kaip numatyta tarptautinėje teisėje;
4. egzistuoja galimybė kreiptis dėl pabėgėlio statuso ir, po pripažinimo pabėgėliu, pagal 1951 m. Konvenciją gauti apsaugą.

Saugios trečiosios valstybės sąvokos taikymui taip pat galioja nacionalinės teisės aktuose išdėstytos taisyklės.

Lietuvos Respublikos įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties⁸³ saugią trečią šalį apibūdina kaip valstybę, kuri nėra užsieniečio kilmės valstybė, tačiau yra 1951 m. Konvencijos dėl pabėgėlių statuso ir (arba) 1967 metų Protokolo dėl pabėgėlių statuso, taip pat 1950 metų Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos ir (arba) 1966 metų Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto dalyvė, įgyvendinanti šių dokumentų nuostatas ir pagal nacionalinius įstatymus suteikianti realią galimybę prašyti prieglobsčio bei nustatyta tvarka jį gauti. Lietuvoje saugios trečiosios valstybės nuostata taikoma itin retai.

Egzistuoja du pagrindiniai galimi pavojai prieglobsčio prašytojui, susiję su saugios trečios šalies sąvoka. Pirma yra tai, kad asmuo gali būti siuntinėjamas pirmyn – atgal iš vienos tariamai saugios trečios šalies į kitą, atsisakant apsvarstyti prašymus. Neprieštaraudama 1951 m. Konvencijai, ši praktika kelia problemų Konvencijos aspektu. Tam tikromis aplinkybėmis, pakartotinis užsieniečio išsiuntimas be tapatybę nustatančių ar kelionės dokumentų, kurio kilmės šalis nežinoma ar tiesiog atsisako asmenį priimti, gali sukelti konfliktą pagal Konvencijos 3 straipsnį, draudžiantį kankinimus ir nežmonišką ar žeminantį elgesį. Vis dėlto, tokia išsiuntimo praktika tęsiasi. Net tarp kai kurių Europos Tarybos narių, kurios laikomos saugiomis trečiosiomis šalimis, nebūtinai yra saugios kai kuriems prieglobsčio prašytojams. Pavyzdžiui, Austrijos įstatymai negynė dezertyrų arba asmenų, atsisakančių tarnauti kariuomenėje dėl moralinių įsitikinimų, o Kosovo albanams, kurie bijojo tarnauti Miloševićiaus armijoje, buvo atsisakyta suteikti prieglobstį Vokietijoje⁸⁴.

Antras pavojus - tai grandininio gražinimo procesas, kai prieglobsčio prašytojas išsiunčiamas iš vienos šalies į kitą, ir galiausiai į savo kilmės šalį neapsvarsčius arba pakartotinai nesvarsčius prašymo.

---

⁸³ Lietuvos Respublikos įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties // Valstybės žinios. 2004, Nr. 73-2539.

⁸⁴ Asylum and the European Convention on Human Rights. Nuala Mole AIRE Centre, London, United Kingdom. Directorate General of Human Rights. Council of Europe. P.29.

Saugios trečiosios valstybės nuostatos taikymas Konvencijos atžvilgiu svarbus tuo, kad gali sukelti problemų valstybėms narėms, įgyvendinant savo įsipareigojimus pagal Konvencijos 3 straipsnį. Pagal šį straipsnį Konvencija taikoma ne tik valstybių narių teritorijoje, bet ir už tokių valstybių teritorijos ribų. Įsipareigojimai deportuoti ar taikyti ekstradiciją asmeniui į valstybę, kurioje jam grėstų kankinimas ar kitoks netinkamas elgesys, peržengia ir valstybių, esančių už Konvencijos taikymo sferos, ribas.

Eksteritorinio galiojimo principą Teismas patvirtino byloje *Amuur prieš Prancūziją*⁸⁵, kur keturi Somalio piliečiai, atvykę iš Sirijos per Keniją į Prancūziją, atsisakė palikti Prancūzijos teritoriją ir paprašė suteikti jiems pabėgėlių statusą, motyvuodami tuo, kad pabėgo iš Somalio, kur jų gyvybėms grėse pavojus, o keletas jų šeimos narių buvo nužudyti. Prancūzijos vyriausybė Somalio piliečius išsiuntė į Siriją, argumentuodama, kad ši valstybė yra saugi trečioji šalis. Teismas, vertindamas tai, ar trečioji šalis yra saugi, atkreipė dėmesį į tai, kad Sirija nėra 1951 m. Konvencijos dalyvė ir kad šalyje teikiama apsauga negali būti prilyginama tai apsaugai, kurios galėjo tikėtis asmuo buvimo valstybėje. Taigi, kad trečioji valstybė būtų pripažinta saugia, būtinas tokios apsaugos lygio nustatymas – prie kokių tarptautinių dokumentų šalis prisijungusi, kokios garantijos, kad prieglobsčio prašytojas nebus išsiųstas į nesaugią šalį, ar negrės kankinimas ar kitoks netinkamas elgesys. Pastaruoju atveju nebuvo tvirtų įsitikinimų, kad Sirija negrąžins asmenų į Somalį, kur jiems grėstų susidorojimas.

Dar viena problema, susijusi su apsaugos nuo kankinimų ar nežmoniško elgesio apimtimi, yra ta, kad kai kurios valstybės pagal Konvenciją nelaiko kankinimais nevalstybinių subjektų elgesio. Byloje *T. I. prieš Jungtinę Karalystę*⁸⁶, pareiškėjas iš Šri Lankos ginčijo Jungtinės Karalystės teisę išsiųsti jį į Vokietiją, motyvuodamas tuo, kad šioje šalyje jam nebus suteiktas pabėgėlio statusas, nes grėsmė patirti netinkamą elgesį kilo ne iš valstybinių, o iš nevalstybinių subjektų. Vokietijos vyriausybė užtikrino, kad tokia apsauga gali būti suteikta pagal nacionalinį užsieniečių įstatymą. Teismas nusprendė, kad Vokietijos vyriausybės garantijos reiškia įsipareigojimą suteikti asmeniui apsaugą. Ši petitija akivaizdžiai iliustravo tai, kad prieš išsiunčiant asmenį iš vienos Europos Sąjungos valstybės į kitą, būtinos garantijos, kad toje valstybėje jam bus suteikta apsauga. Nors buvo pripažinta, kad pareiškėjui vargiai pavyktų gauti apsaugą pagal Konvencijos 3 straipsnį, Teismas nusprendė, kad Vokietijos garantas yra tinkama ir savarankiška procedūra, kuri užpildo apsaugos spragą. Taip pat svarbu pažymėti, kad Teismas

---

⁸⁵ *Amuur prieš Prancūziją*, No. 19776/92, 1996 m. birželio 25 d. sprendimas.

⁸⁶ *T. I. prieš Jungtinę Karalystę*, No. 43844/98, 2000 m. kovo 7 d. sprendimas dėl petitijos priimtimumo.

nesprendžia asmens statuso klausimo priimančioje valstybėje. Tai išplaukia iš Konvencijos 3 straipsnio prigimties.

3. 4. Konkuruojantys interesai: nacionalinis saugumas ir individo teisių apsauga kovoje su terorizmu

Teroras – tai siaubas ir baimė. Ši sąvoka tebėra diskusijų objektas, nes tarptautinėje teisėje nėra jokio universalaus terorizmo apibrėžimo. Tarptautinį terorizmo pobūdį atspindi tai, kad teroristinėje veikloje dalyvauja bent kelių valstybių piliečiai arba veikla vykdoma kelių valstybių teritorijoje. Pavyzdžiui, Tarptautinės teisės asociacija terorizmą apibrėžė kaip veiksmus, sukeliančius kolektyvinį pavojų asmens gyvybei, fiziniam saugumui ar laisvei ir šie asmenys nėra susiję su teroristinės veiklos motyvais⁸⁷. Apibrėžti terorizmą bandoma įvertinant atskiras veikas, kurios leistų išskirti terorizmo požymius – veiksmai, kurie daro didelę žalą valstybei, viešojo transporto, komunikacijos sistemoms arba siekiama tokiais veiksmais visiškai sunaikinti šias sistemas, tai veikos, kuriomis siekiama civilių gyventojų arba bet kurių kitų asmenų, kurie aktyviai nedalyvauja karo veiksmuose ginkluoto susidūrimo metu, mirties arba padaryti jiems sunkius kūno sužalojimus. Į terorizmo veikų sąrašą galima įtraukti įkaitų ėmimą, nusikaltimus diplomatams, nusikaltimus padarytus masinėse žmonių susibūrimo vietose, lėktuvuose ir panašiai.

Apibrėžiant terorizmą ir jo skirtumus nuo kitų baudžiamųjų nusikaltimų, svarbu yra tai, kad terorizmu siekiama politinių ar religinių tikslų. Tačiau visuotinai yra pripažinta, kad terorizmas yra nepolitinio pobūdžio nusikaltimas, nes terorizmu sukeliama padariniai neadekvatūs politiniams tikslams. Europos Konvencijos dėl kovos su terorizmu 1 straipsnis⁸⁸ numato, kad nusikaltimai, susiję su orlaivių nuvarymu, kėsintis į tarptautiniu mastu ginamus asmenis, vaikų grobimu, sprogstamųjų medžiagų panaudojimu nėra laikomi politiniu nusikaltimu.

Apibendrinant, galime teigti, kad terorizmas turi tokius požymius:

- tai veiksmai, nukreipti prieš asmenis ir sukeliančys pavojų gyvybei ar fiziniam saugumui;
- tai veiksmai, kurie vykdomi turint tikslą priversti valstybę ar jos atstovus imtis arba nesiimti tam tikrų veiksmų;
- tai veiksmai, turintys specifinį tikslą.

---

⁸⁷Vysockienė L. Pabėgėlių teisė. Monografija. Vilnius: 2005. P. 180.

⁸⁸ Europos Konvencija dėl kovos su terorizmu// Valstybės žinios. 1997, Nr. 7-116.

Kovai su terorizmu skiriamas išskirtinis dėmesys, todėl paminėsime tik keletą teisės aktų, kuriais bandoma reglamentuoti kovą su terorizmu tarptautiniu mastu: 1937 m. Ženevos konvencija dėl terorizmo prevencijos ir baudimo už jį, 1977 m. Europos Konvencija dėl kovos su terorizmu, JT Saugumo Tarybos 2001 m. rezoliucijos Nr. 1373 ir 1377, bei daugelis kitų teisės aktų.

Terorizmas visada yra susijęs su nacionaliniu saugumu ir žmogaus teisėmis. Todėl norint užtikrinti nacionalinį saugumą kaip visuomeninę vertybę, negali būti pamintos žmogaus teisės ir laisvės. Riboti žmogaus teises galima tik išskirtiniais atvejais, įstatyminiu pagrindu ir siekiant apsaugoti visų asmenų teises ir laisves. Nacionalinio saugumo užtikrinimas – tai tautos ir valstybės laisvos ir demokratinės raidos sąlygų sudarymas, valstybės nepriklausomybės, jos teritorinio vientisumo ir konstitucinės santvarkos apsauga. Tuo valstybė įsipareigoja siekti priemonių, kurių gali prireikti kovojant su pavojais ir grėsmėmis nacionaliniam saugumui ir žmogaus teisių apsaugos standartų pusiausvyros⁸⁹.

Demokratija neišvairduojama be atskiro komponento – žmogaus teisių ir laisvių apsaugos mechanizmo. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad žmogaus teisės yra universalios, jos priklauso kiekvienam asmeniui. Prigimtinis žmogaus teisių pobūdis reiškia tai, kad jos neatskiriamos nuo individo, nesusietos nei su teritorija, nei su tauta. Prigimtines teises žmogus turi, ir tai nepriklauso nuo to, ar jos yra įtvirtintos valstybės teisės aktuose, ar ne. Šias teises turi kiekvienas žmogus, tai reiškia, kad jas turi ir geriausiai, ir blogiausiai⁹⁰. Iš to išplaukia išvada, kad žmogaus teisių apsauga taikoma visiems, net ir teroristams.

Valstybių praktika įrodo, kad įvairios priemonės, skirtos kovai su terorizmu, turi įtakos pabėgėlių apsaugai. Dažnai valstybės įtariai vertina tam tikrų valstybių asmenis, atvykstančius į jų valstybę prašytis prieglobsčio. Tai itin pastebima po 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykių Jungtinėse Amerikos Valstijose.

Apžvelgsime, kaip 1951 m. Konvencija saugo valstybes nuo teroristų ir kitų pavojų valstybės nacionaliniam saugumui ir palyginsime su Konvencijos 3 straipsnio absoliučiu principu.

1951 m. Konvencija numato kelias nuostatas, kurias valstybės gali naudoti kaip priemonę apsisaugoti nuo pabėgėlio statuso suteikimo asmenims, įvykdžiusiems arba įtariamais terorizmo veikomis. Išskiriami šie 1951 m. Konvencijos straipsniai: 1 straipsnio F dalis, kuri numato atvejus, kada pabėgėlio statusas nesuteikiamas, 32 straipsnis, numatantis galimybę išsiųsti asmenį, kuriam

⁸⁹ Spruogis E. Tarptautinis terorizmas ir legitimų priemonių kovojant su juo naudojimas // Jurisprudencija. 2005, T. 68(60), P.74.

⁹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 1998, Nr. 109-3004.

jau suteiktas pabėgėlio statusas ir 33 straipsnio 2 dalis, kuri numato išimtį iš asmens negražinimo principo⁹¹.

Svarbu pažymėti tai, kad 1951 m. Konvencijoje nerasime žodžio „terorizmas“, todėl manome, kad jos tikslas – apsaugoti asmenis, kuriems gresia persekiojimas, o ne kovoti su nusikaltimais ar terorizmu. Tačiau ji numato, kad tarptautinė apsauga nebus taikoma nusikaltėliams. Tokiu būdu, reikia įvertinti, kaip sutapatinamos teroristo ir nusikaltėlio sąvokos. Veiksmai, apibrėžiami kaip terorizmas, kartais atitinka veikų, už kurias pabėgėlio statusas nesuteikiamas, apibrėžimą – karo nusikaltimai, nusikaltimai žmoniškumui, rimti nepolitinio pobūdžio nusikaltimai ir išimtiniais atvejais tam tikri veiksmai, priešingi JT tikslams ir principams⁹². Jei yra rimtų priežasčių manyti, kad užsienietis, pateikęs prašymą suteikti pabėgėlio statusą, vykdė, finansavo, planavo ir rengėsi vykdyti tarptautinio terorizmo aktus, asmeniui galima taikyti 1951 m. Konvencijos 1 straipsnio F dalies a ir c punktų nuostatas.

Minėtos 1951 m. Konvencijos 1 straipsnio F dalies b punktas – pabėgėlio statuso nesuteikimo nuostata, gali būti laikoma svarbiausia taikant tarptautinio terorizmo atvejais, nes joje minimas sunkus nepolitinio pobūdžio nusikaltimas. Sunkaus nepolitinio pobūdžio nusikaltimo sąvoka yra platesnė nei terorizmas. Skiriasi tai, kad tam tikrų veiksmų pavadinimas teroristiniais priklauso nuo politinio pasirinkimo. Tuo tarpu sunkūs nepolitinio pobūdžio nusikaltimai išplaukia iš šimtmečio senumo teismų sprendimų tradicijos, kuri bent jau iš pirmo žvilgsnio reiškia nepolitinio sprendimo priėmimą⁹³. Nepolitinius nusikaltimus pagal susiklosčiusią valstybių praktiką laikomi tokie nusikaltimai: žmonių grobimas, įkaitų ėmimas, sprogdinimai, lėktuvo užgrobimas ir panašiai.

Nustačius sunkų nepolitinio pobūdžio nusikaltimą, kuriuo įtariamas asmuo dar nebuvo įsileistas kaip pabėgėlis, valstybės gali nesuteikti asmenims pabėgėlio statuso ir įvertinę situaciją, išsiųsti iš savo teritorijos. Nustatyti ar politinio, ar nepolitinio pobūdžio nusikaltimas yra įvykdytas, valstybių praktikoje naudojami proporcingumo arba dominavimo testai, taip pat yra susiklosčiusi ir teisminė praktika, tačiau tai nėra mūsų darbo nagrinėjimo objektas.

Tarptautinės teisės normos, įtvirtintos ekstradicijos srityje, numato, kad draudžiama išduoti asmenį, kuris bus kankinamas ar persekiojamas prašančioje valstybėje už savo politinę nuomonę,

---

⁹¹ Konvencija dėl pabėgėlių statuso // Valstybės žinios. 1997, Nr. 12-227.

⁹² Vysockienė L. Pabėgėlių teisė. Monografija. Vilnius: 2005. P. 181.

⁹³ Vysockienė L. Prieglobstis ir terorizmas: pabėgėlių teisių apsaugos problemos kovojant su terorizmu // Jurisprudencija. 2003. T.44(36). P. 107.

dėl tautybės ir panašiai⁹⁴. Antai, Europos Konvencijos dėl ekstradicijos 3 straipsnio 2 dalis numato, kad: „[...] jei prašomoji Šalis turi svarbių priežasčių tikėti, kad prašymas išduoti asmenį už kriminalinį nusikaltimą buvo pateiktas tam, kad asmuo būtų teismo tvarka persekiojamas ir baudžiamas dėl jo rasės, religijos, tautybės ar politinių įsitikinimų, arba kad šios priežastys galėjo lemti to asmens padėtį“⁹⁵. Šios nuostatos taikomos ir terorizmo atveju, todėl asmuo, net ir pripažintas teroristu, kuriam pagal pabėgėlių teisę nesuteiktas pabėgėlio statusas, nebus išduotas, jei bus nustatyta, kad jam gali grėsti persekiojimas dėl išvardintų priežasčių.

1951 m. Konvencijos 32 straipsnis ir 33 straipsnio 2 dalis numato tam tikras išsiuntimo galimybes. Pastarojo straipsnio 2 dalis dažniausiai taikoma norint išsiųsti nusikaltusį pabėgėlį iš prieglobsčio valstybės už joje padarytą veiką. 32 straipsnis numato, kad teisėtai valstybių teritorijoje gyvenantys pabėgėliai neišsiunčiami, išskyrus atvejus, kai tai yra būtina valstybės saugumo ar viešosios tvarkos interesais. Taigi, šiuo atveju, asmeniui jau turėjo būti suteiktas pabėgėlio statusas ir jis padarė sunkų nusikaltimą prieglobsčio valstybėje. Į tokio nusikaltimo sąvoką gali įeiti ir terorizmas. Čia 1951 m. Konvencija valstybių ir visuomeninius interesus iškelia į aukštesnį statusą, nors asmenys turi būti išsiunčiami į saugią šalį, tai yra, kad tokiam asmeniui negrėstų persekiojimas dėl rasės ar religijos, ir tokiam asmeniui neatimamas pabėgėlio statusas, o tik panaikinamas leidimas gyventi šalyje.

Manytume, kad išvardintos apsaugos priemonės pagal 1951 m. Konvenciją, leidžia valstybėms teisiškai reguliuoti prieglobsčio prašytojų srautus ir įvertinti atvykstančių užsieniečių statusą. Kiekvienu konkrečiu atveju, valstybės turi teisę ir galimybę taikyti apsaugos priemones, jei įvertinus aplinkybes, iškyla grėsmė nacionaliniam saugumui ar viešiesiems interesams, iš kitos pusės, šiuo metu, valstybės baimindamosi teroristinių išpuolių, nenoriai įsileidžia arabų tautybės ar musulmonų tikėjimo asmenis į savo valstybių teritorijas. Vis daugiau prieglobsčio prašytojų sulaikoma be įstatyminio pagrindo ir be teisinių procesinių garantijų. Tai siaurina ir varžo pabėgėlių apsaugos galimybes. Išskirtiniais atvejais valstybės gali bandyti net piktnaudžiauti savo teise, tačiau visada privalo laikytis tarptautinės teisės dokumentų normų, o viena tokių – absoliutaus pobūdžio Konvencijos 3 straipsnis, kategoriškai draudžiantis kankinimą, nežmonišką ar žeminantį elgesį.

Teismas labai kategoriškai išaiškino nuostatą, draudžiančią aukščiau minėtą elgesį. Teismas pripažino, kad: [...]valstybės šiais laikais susiduria su didžiuliais sunkumais

---

⁹⁴ Ten pat. P. 110.

⁹⁵ Europos Konvencija dėl ekstradicijos // Valstybės žinios. 1995, Nr. 34-819.

apsaugodamos savo visuomenes nuo teroristinės prievartos. Tačiau net įvertinus tokias aplinkybes, Konvencija draudžia kankinimą, nežmonišką ar žeminantį orumą elgesį arba tokią baudimą, neatsižvelgiant į aukos elgesį[...]”⁹⁶.

Toje pačioje byloje Teismas nusprendė, kad negalima priešpastatyti valstybių nacionalinių interesų ir suteikti jiems prioritetą prieš individualius interesus tais atvejais, kai yra didžiulė tikimybė įtarti, kad individas jo deportacijos atveju patirs elgesį, kurį draudžia Konvencijos 3 straipsnis.

Apibendrinant 1951 m. Konvencijos teikiamą apsaugą pabėgėliams ir Konvencijos 3 straipsnio absoliutų pobūdį, galima teigti, kad humanizmo faktorius lemia apsaugos priemonių susiliejimą. Kiekvienas prieglobsčio prašytojas turi teisę, kad jo prašymas būtų svarstomas individualiai ir būtų užtikrinta veiksminga teisinė gynybos priemonė. Tuo pačiu, kai valstybė turi svarių argumentų manyti, kad prašantis prieglobsčio asmuo dalyvavo teroristinėje veikloje, tokiam asmeniui pabėgėlio statuso nesuteikia. Tačiau valstybė turi pareigą užtikrinti, kad galimas prieglobsčio prašytojo gražinimas į jo kilmės ar kitą šalį nesukels jam kankinimo ar nežmoniško ar žeminančio elgesio arba tokio baudimo grėsmės.

Kovodamos su terorizmu, valstybės niekada negali pažeisti tarptautinės teisės normų, privalo gerbti teisės viršenybės principą ir žmogaus teises. Visos priemonės, kurių imasi valstybės, kovodamos su terorizmu, turi būti teisėtos. Europos Tarybos Ministrų Komiteto gairėse „Dėl žmogaus teisių ir kovos su terorizmu“, priimtose 2002 m. liepos 11 d.⁹⁷ patvirtinta, kad kankinimas arba nežmoniškas ar žeminantis elgesys ar baudimas visiškai uždraudžiami bet kokiomis aplinkybėmis, ypač teroristinės veiklos vykdymu įtariamo ar dėl to nuteisto asmens sulaikymo apklausos ar įkalinimo metu, neatsižvelgiant į veiksmų, dėl kurių jam buvo pareikšti įtarimai ar dėl kurių jis buvo nuteistas, pobūdį. Tai apima ir deportacijos, ir ekstradicijos atvejus.

Akivaizdu, kad kai su terorizmu kovojama kilus karui ar esant nepaprastajai padėčiai, dėl kurių atsiranda grėsmė tautos gyvavimui, valstybė gali laikinai nukrypti nuo atitinkamų įsipareigojimų, prisiimtų pagal tarptautinius žmogaus teisių apsaugos dokumentus, tiek kiek tai reikalinga dėl susidariusios padėties. Tačiau, neatsižvelgiant į teroristinės veiklos vykdymu įtariamų ar nuteistų asmenų veiksmų pobūdį, valstybės negali taikyti išimties taisyklių, draudžiančių kankinimus, nežmonišką ar asmens orumą žeminantį elgesį.

---

⁹⁶ *Chahal prieš Jungtinę Karalystę*, No. 22414/93, 1996 m. lapkričio 15 d. sprendimas, §79.

⁹⁷ www.etib.lt/?s=docs_lt&item=51&lang=lt-28k- Prisijungimo laikas: 2006-11-09.

Susikertantys interesai – nacionalinis saugumas ir žmogaus teisių apsauga kovoje su terorizmu. Tarptautinės žmogaus teisių apsaugos požiūriu, individo teisių apsauga turi prioritetą net tada, kai grėsmė kyla ne vienam asmeniui, o visai visuomenei. Tokią nuostatą nevienkartiniuose sprendimuose patvirtino ir Teismas. Tačiau pastaruoju metu tarptautinė bendruomenė vis labiau susirūpina ne tik individualiomis teisėmis ir laisvėmis, bet ir visuomenės saugumu. Jau minėtose Europos Tarybos Ministrų Komiteto gairėse „Dėl žmogaus teisių ir kovos su terorizmu“ galime išvelgti iškilusią problemą tarp terorizmo ir žmogaus teisių. Gairėse primenama, kad už teroro aktą niekada negali būti atleista ir jis negali būti pateisintas remiantis tokiais motyvais kaip žmogaus teisės, bei tai, kad piktnaudžiavimas teisėmis niekada nėra ginamas. Iš to galėtume daryti išvadą, kad ateina metas peržiūrėti prioritetus ir, galbūt, didesnę dėmesį skirti ne vieno ar kelių asmenų teisių apsaugai, o didžiajai visuomenės daliai.

Teismas, ne kartą pabrėždamas, kad Konvencija yra dinamiškas ir gyvas instrumentas, kol kas nekeičia pozicijos Konvencijos 3 straipsnio atžvilgiu. Tačiau atsižvelgiant į proporcingumo principą, kovoje su terorizmu galima būtų Konvenciją taikyti dar lanksčiau. Žinoma, sugrįžti į inkvizicijos laikus nėra pagrindo, tačiau siekiant nubausti asmenį, padariusį ar įtariamą padarius teroro aktą, valstybės turėtų išsiųsti tokį asmenį į tą valstybę, kurioje jis turėtų būti baudžiamas. Užtektų valstybės garantijos, kad toks asmuo nepatirs kankinimo ar nežmoniško elgesio. Taip pat, jei prašančioje išduoti asmenį valstybėje grėstų elgesys, numatytas Konvencijos 3 straipsnyje, tarptautiniu susitarimu asmuo galėtų būti teisiamas saugioje valstybėje, ten atlikdamas ir bausmę. Taip būtų išvengta Konvencijos 3 straipsnio pažeidimo, o taip pat atsižvelgta į tarptautinius proporcingumo bei teisingumo principus.

Apibendrinant galime daryti išvadą, jog kova su terorizmu ir individualių žmogaus teisių apsauga tarptautiniu mastu susidūrė su dilema tarp visuomenės ir individo interesų. Kiekvienos valstybės pareiga - tiek kovoti su terorizmu, tiek ir nepažeisti žmogaus teisių. Visgi, remiantis Teismo praktika, teisė būti laisvam nuo kankinimo, nežmoniško ar asmens orumą žeminančio elgesio laikoma svarbesne teise nei visuomenės interesų apsauga, bent jau Konvencijos 3 straipsnio požiūriu.

IŠVADOS

1. Žmogaus teisė nepatirti kankinimo, nežmoniško ar asmens orumą žeminančio elgesio ar tokio baudimo atspindi žmogaus prigimtinę teisę nepatirti fizinio ar psichologinio smurto, būti apsaugotam nuo tokio elgesio ne tik pagal paprotines normas, bet ir turėti teisinį apsaugos mechanizmą. Tarptautiniu mastu priimtas ne vienas dokumentas, įtvirtinantis kankinimo, nežmoniško ar asmens orumą žeminančio elgesio draudimą. Toks draudimas yra įtvirtinamas absoliučia forma. 1984 m. JT Konvencijoje išskirtinas asmens negražinimo principas, susijęs su kankinimu, kuris yra absoliutaus pobūdžio. Tokį pat pobūdį įgauna ir Konvencijos 3 straipsnis. Tuo tarpu 1951 m. Konvencijoje nuostatos, draudžiančios kankinimą ar kitoki netoleruotiną elgesį, nerandame. Darytina išvada, kad norint išvengti Konvencijos 3 straipsnio pažeidimo, pabėgėliams valstybės privalo garantuoti papildomą apsaugą pagal šį straipsnį.

2. Konvencijos 3 straipsnis draudžiantis kankinimą, nežmonišką ar asmens orumą žeminantį elgesį, praktikoje taikomas kartu su Konvencijos 15 straipsnio 2 dalimi, įgauna absoliutų pobūdį. Šiame Konvencijos 3 straipsnyje įtvirtinto principo privaloma laikytis net ir karo ar nepaprastosios padėties atvejais, dėl kurių atsiranda grėsmė tautos gyvavimui. Tai ypač aktualu pabėgėlių teisės požiūriu bei asmenų, laukiančių ekstradicijos, atžvilgiu. Šios asmenų grupės yra labiau pažeidžiamos, todėl jų apsauga turi apimti ne tik pabėgėlių ir baudžiamąją teisę, bet ir žmogaus teises, norint juos apsaugoti nuo netinkamo elgesio. Konvencijos 3 straipsnis asmenims, kuriems išsiuntimo atveju grėstų kankinimas, nežmoniškas ar orumą žeminantis elgesys, suteikia papildomą apsaugą nuo išsiuntimo į tokią valstybę.

3. Pagal Konvencijos 3 straipsnį išskiriami tokie draudžiamo elgesio tipai: kankinimas – sąmoningas nežmoniškas elgesys, sukeltis ypatingai dideles kančias; nežmoniškas elgesys arba baudimas - didelių moralinių ar fizinių kančių sukėlimas; žeminantis elgesys arba baudimas – toks elgesys, kuriuo tam, kad įžeistų, pažemintų arba palaužtų fizinį ar moralinį pasipriešinimą, aukai siekiama sukelti baimės, sielvarto ar nepilnavertiškumo jausmą. Konvencijos 3 straipsnis ir jo absoliutus pobūdis taikomas siekiant apsaugoti asmenis nuo tokio elgesio visais atvejais, tame tarpe ir deportacijos ar ekstradicijos atvejais. Šių sąvokų aiškinimas išplaukia iš Konvencijos jurisprudencijos, kuri yra dinamiška. Teismai, nagrinėdami deportacijos ar ekstradicijos bylas, turėtų sekti Teismo praktiką ir ją taikyti, siekiant išvengti Konvencijos 3 straipsnio pažeidimo.

4. Kiekviena valstybė, ratifikavusi Konvenciją, įsipareigoja gerbti joje įtvirtintas teises, tuo garantuodamos kiekvienam valstybių jurisdikcijoje esančiam asmeniui teises bei laisves, kurias

apibrėžia Konvencija. Pozityvūs valstybių įsipareigojimai apibūdinami atitinkamais taikymo aspektais, o būtent laiko, teritorijos ir asmenų atžvilgiu. Įsipareigojimai laiko atžvilgiu deportacijos ir ekstradicijos atveju apima rizikos pagal Konvencijos 3 straipsnį įvertinimą tiek išsiuntimo momentu, tiek jau išsiuntus asmenį. Įsipareigojimai teritorijos atžvilgiu apima ne tik valstybės teritoriją, tačiau ir kitas teritorijas, kuriose valstybė vykdo realią valdžią. Pozityvūs įsipareigojimai asmenų atžvilgiu, visų pirma, išplaukia iš Konvencijos 1 straipsnio, tai yra, valstybė turi užtikrinti teises ir laisves ne tik savo piliečiams, bet ir asmenims be pilietybės bei užsieniečiams. Taip pat pabrėžtina, kad valstybės Konvencijos dalyvės, įsipareigoja atsakyti už visus Konvencijos pažeidimus, kuriuos padaro bet kokie valstybės organai, įskaitant įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ir teisminę valdžias.

5. Teismo praktikoje išskirti principai, kuriais nustatoma ar tikrai egzistuoja realus pavojus išsiųstam asmeniui patirti elgesį, kurį draudžia Konvencijos 3 straipsnis. Kiekvienu išsiuntimo atveju valstybių pareiga įsitikinti, kad išsiųstas asmuo bus saugus priimančioje valstybėje. Išsiunčiančioji valstybė privalo nustatyti ar tikrai egzistuoja realus pavojus išsiųstam asmeniui patirti elgesį, kurį draudžia Konvencijos 3 straipsnis, netinkamas elgesys turi pasiekti minimalų lygį, kad patektų į Konvencijos 3 straipsnio reguliavimo sferą, taip pat būtina įvertinti bendrą padėtį valstybėje išsiuntimo momentu. Jei nustatoma, kad egzistuoja realus pavojus patirti kankinimą, nežmonišką ar asmens orumą žeminantį elgesį, valstybė, išsiuntusi asmenį iš savo teritorijos, bus atsakinga pagal Konvencijos 3 straipsnį, kaip nevykdanti įsipareigojimų.

6. Saugi trečioji valstybė – tai ne kilmės valstybė, kurioje prieglobsčio prašytojas gyveno arba su kuria turėjo glaudžius ryšius prieš atvykdamas į valstybę, kurioje jis šiuo metu yra ir prašo prieglobsčio. Esminė problema, susijusi su saugios trečiosios valstybės nuostatos taikymu prieglobsčio prašytojams – galimybė būti išsiųstam į tokią valstybę, atsisakant apsvarstyti prašymą. Atsiranda tikimybė, kad valstybės gali piktnaudžiauti trečios saugios valstybės nuostata, siuntinėdamos prieglobsčio prašytoją iš vienos valstybės į kitą, ypatingai kai prašytojas sukelia įtarimų dėl tautybės ar religijos. Tai gali sąlygoti Konvencijos 3 straipsnio pažeidimą, o tuo pačiu valstybės taps atsakingos dėl pozityvių įsipareigojimų nevykdymo.

7. Demokratija neišivaizduojama be žmogaus teisių ir laisvių apsaugos mechanizmo. Prigimtines teises turi kiekvienas žmogus, net ir pats blogiausias, todėl žmogaus teisių apsaugos nuostatos taikomos visiems, net ir asmenims, įvykdžiusiems ar įtariamiesiems įvykdžius teroristinius aktus. Valstybių teisė neišsileisti į savo teritoriją tokių asmenų išplaukia iš 1951 m. Konvencijos dėl pabėgėlių statuso, tačiau visada toks asmuo gali tikėtis apsaugos pagal Konvencijos 3

straipsnį. Visgi, kovoje su terorizmu susikerta nacionalinio saugumo ir individualių teisių apsaugos prioritetai. Kai grėsmė kyla visos visuomenės gyvavimui, atsiranda dilema – visuomenės ar individo interesai yra svarbesni. Remiantis Teismo praktika, teisė būti laisvam nuo kankinimo, nežmoniško ar asmens orumą žeminančio elgesio laikoma svarbesne teise nei visuomenės interesai. Tačiau vertinant Konvenciją kaip dinamišką, gyvą instrumentą, autorių nuomone, galima būtų rasti pusiausvyrą tarp visuomenės saugumo ir individualių teisių apsaugos. Asmuo, įvykęs teroro aktą, privalo būti baudžiamas. Tai galėtų būti vykdoma išduodant asmenį prašančiai valstybei, kuri suteiktų garantijas, kad asmuo nebus kankinamas arba toks asmuo galėtų būti teisiamas saugioje valstybėje, kurioje būtų priimtas teisingas sprendimas tokio asmens atžvilgiu.

LITERATŪROS SARAŠAS

1. Norminiai aktai ir norminių aktų rinkiniai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos butų privatizavimo įstatymo 5 str. atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1996, Nr. 114-2643.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1998, Nr. 109-3004.
4. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl 1951 m. konvencijos dėl pabėgėlių statuso bei 1967 m. protokolo dėl pabėgėlio statuso ratifikavimo // Valstybės žinios. 1997, Nr. 12-227.
5. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 73-2539
6. Lietuvos Respublikos Nepaprastosios padėties įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 64-2575.
7. Lietuvos Respublikos Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1997, Nr. 2-16.
8. Europos konvencija dėl ekstradicijos // Valstybės žinios. 1995, Nr. 34-819.
9. Europos konvencija dėl kovos su terorizmu // Valstybės žinios. 1997, Nr. 7-116.
10. Europos Tarybos 2005 m. gruodžio 1 d. direktyva Nr. 2005/85/EB // <http://www.asylum-online.lt>
11. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2002 m. liepos 11 d. gairės „Dėl žmogaus teisių ir kovos su terorizmu“ // www.etib.lt/?s=docs_lt&item=51&lang=lt-28k-
12. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista Protokolu Nr. 11 // Valstybės žinios. 2000, Nr. 96-3016.
13. Konvencija prieš kankinimą ir kitokią žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą // Valstybės žinios. 2006, Nr. 80-3141.
14. Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija.-Vilnius: Eugrimas, 2003.
15. Žmogaus teisės. Europos Tarybos ir Europos Sąjungos dokumentai. Lietuvos žmogaus teisių centras.-Vilnius: 2000.
16. Žmogaus teisės. Jungtinių Tautų dokumentai. Lietuvos žmogaus teisių centras.-Vilnius: 2000.
17. Žmogaus teisės. Regioninių tarptautinių dokumentų rinkinys. – Vilnius: Mintis, 1993.
18. Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. – Vilnius: Mintis, 1991.

2. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai

1. A v. United Kingdom, Appl. No.25599/94.
2. Ahmadi, Saberdjan and Saberdjan v. Lithuania, Appl. No. 47701/99.
3. Ahmed v. Austria, Appl. No. 25964/94.
4. Aksoy v. Turkey, Appl. No. 21987/93.
5. Amuur v. France, Appl. No.19776/92.
6. Batalov v. Lithuania, Appl. No. 30789/04.
7. Chahal v. United Kingdom, Appl. No. 22414/93.
8. Costello – Roberts v. United Kingdom, Appl. No. 13134/87.
9. Cruz Varas v. Sweden, Appl. No. 15576/89.
10. Dikme v. Turkey, Appl. No. 20869/92.
11. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai. I dalis. Europos Tarybos informacijos centras. Vilnius: 2000.

12. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai. II dalis. Europos Tarybos informacijos centras. Vilnius: 2001.
13. Herczegfalvy v. Austria, Appl. No. 10533/83.
14. H.L.R. v. France, Appl. No. 24573/94.
15. Ilascu and Others v. Moldova and Russia, Appl. No. 48787/99.
16. Ireland v. United Kingdom, Appl. No. 5310/71.
17. Jabari v. Turkey, Appl. No. 40035/98.
18. Kalashnikov v. Russia, Appl. No. 47095/99.
19. Karalevicius v. Lithuania, Appl. No. 53254/99.
20. Kudla v. Poland, Appl. No. 30210/96.
21. Lithgow and Others v. United Kingdom, Series A, No. 102.
22. Peers v. Grec, Appl. No. 28524/95.
23. Raninen v. Finland, Appl. No. 20972/92.
24. Selmouni v. France, Appl. No. 25803/94.
25. Soering v. United Kingdom, Appl. No. 14038/88.
26. Tyrer v. United Kingdom, Appl. No. 5856/72.
27. Tomasi v. France, Appl. No. 12850/87.
28. Valasinas v. Lithuania, Appl. No. 44558/98.
29. Vilvarajah and Others v. United Kingdom, Series A, No. 215.

3. Specialioji literatūra lietuvių kalba

1. Berger V. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija. – Vilnius: Pradai, 1997.
2. Bull T. Institucinė žmogaus teisių apsauga: Švedijos patirtis // Žmogaus teisių apsaugos mechanizmas: Konferencijos medžiaga.- Vilnius, 1997.
3. Čilinskas K., Jočienė D. Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje.- Vilnius, 2004.
4. Jočienė D. Lietuvos Respublikos pralaimėtos Europos Žmogaus Teisių Teisme bylos: teisinės pamokos ir perspektyvos // Justitia. 2002. Nr. 1-4.
5. Jočienė D. Europos žmogaus teisių konvencijos taikymas užsienio valstybių ir Lietuvos Respublikos teisėje. Antras leidimas.-Vilnius: Eugrimas, 2001.
6. Ekstradicija Lietuvos ir užsienio valstybių teisėje // Jurisprudencija. Mokslo darbai.-T. 14(6), 1999.
7. Europos Sąjungos teisė ir Lietuva.- Vilnius: Justitia, 2002.
8. Katuoka S. Policija ir žmogaus teisės // Lietuvos Teisės universitetas, 1998.
9. Katuoka S. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija Lietuvos teisinėje sistemoje // Lietuvos Teisės universitetas, 1998.
10. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras: 1 dalis.- Vilnius: Teisės institutas, 2000.
11. Pabėgėlių apsauga: tarptautinės pabėgėlių teisės vadovas. Vadovas parlamentarams Nr.2-2001.
12. Tarptautinės organizacijos / Žalimas D. ir kt.- Vilnius: Justitia, 2001.
13. Tarptautinis terorizmas ir legitimų priemonių kovojant su juo naudojimas // Jurisprudencija. Mokslo darbai.- T. 68(60), 2005.
14. Trumpas Europos žmogaus teisių konvencijos vadovas. Europos Taryba, 1995.
15. Vadapalas V. Tarptautinė teisė: bendroji dalis.- Vilnius: Eugrimas, 1998.
16. Vysockienė L. Pabėgėlių teisė. Monografija.- Vilnius, 2005.
17. Vysockienė L. Prieglobstis ir terorizmas: pabėgėlių teisių apsaugos problemos kovojant su terorizmu // Jurisprudencija. Mokslo darbai.- T. 44(36), 2003.
18. Vysockienė L. Prieglobščio prašytojų sulaikymas tarptautinėje teisėje ir valstybių praktikoje// Jurisprudencija. Mokslo darbai.- T. 32(24), 2002.

19. Žilinskas J. Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje. Monografija.- Vilnius, 2003.

4. Specialioji literatūra anglų kalba

1. Asylum and the European Convention on Human Rights. Directorate General of Human Rights Council of Europe, 2000.
2. Gomien D., Harris D., Zwaak L. Law and Practice of the European Convention on Human Rights and European Social Charter. Council of Europe Publishing. 1997.
3. Harris D.J., O'Boyle M., Warbrick C. Law of the European Convention on Human Rights.- London, Dublin, Edinburgh: Butterworths, 1995.
4. Human Rights and the European Convention. The effects of the Convention on the United Kingdom and Ireland.- London: Sweet and Maxwell, 1997.
5. Jacobs F.G., White R.C.A. The European Convention on Human Rights.- Oxford: Clarendon Press, 1996.
6. Janis M.W., Kay R.S., Bradley A.W. European Human Rights Law: Text and Materials. Second Edition Oxford: Clarendon Press, 1996.
7. Marks S., Clapham A. International Human Rights Lexicon.- Oxford: University Press, 2005.
8. The Development of Positive Obligations under the European Convention on Human Rights By the European Court of Human Rights.- Oxford: Portland Oregon, 2004.
9. Warbrick C. The European Convention on Human Rights.- E.Y.L., 1989.

5. Specialioji literatūra rusų kalba

1. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия. Гомьен Д. и др.- Москва: Издательство Московского независимого института Международного права, 1998.
2. Европейское право в области прав человека: практика и комментарии. Дженис М. и др.- Москва: Права человека. Будапешт. Институт конституционной и законодательного прав.
3. Лукьянцев Г. Е. Европейские стандарты в области прав человека. Теория и практика функционирования Европейской конвенции о защите прав человек и основных свобод.- Москва: Издательство „Звенья“, 2000.
4. Микеле де Сальвиа. Прецеденты Европейского суда по правам человека.- Санкт - Петербург: Юридический центр Пресс, 2004.
5. Общая теория прав человека под ред. Лукашевой Е. А.- Москва: Издательство „Право“, 1996.
6. Предупреждение пыток. Дайджест решений Европейского комитета по предупреждению пыток и Комитета ООН против пыток.- Москва.

SANTRAUKA

Magistro darbe nagrinėjami deportacijos ir ekstradicijos aspektai Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 3 straipsnio rėmuose. Darbe aptarti pagrindiniai tarptautiniai dokumentai, draudžiantys kankinimą, nežmonišką ar asmens orumą žeminantį elgesį, išryškinant tokio elgesio draudimą išsiunčiamų iš valstybės asmenų atžvilgiu. Tokiuose dokumentuose kankinimas ir kitas netinkamas elgesys įtvirtinamas kategoriškai, įgaudamas absoliutų pobūdį.

Absoliutaus pobūdžio analizei bei įvertinimui darbe buvo skiriama itin daug dėmesio nagrinėjant Teismo jurisprudenciją, kadangi Konvencijos 3 straipsnis taikomas be nukrypimų nuo Konvencijos ne tik įprastinėmis sąlygomis, bet ir karo ar nepaprastosios padėties atvejais.

Darbe išanalizuotos Konvencijos 3 straipsnio sąvokos, atkreipiant dėmesį į Teismo praktiką, kuri sąvokų aiškinimo atžvilgiu yra kintanti. Taip pat išnagrinėtos deportacijos ir ekstradicijos bylos, nustatant valstybių pozityvią pareigą pagal Konvencijos 1 ir 3 straipsnius. Darbe įvertinti išsiuntimo rizikos faktoriai bei išsiuntimo į trečiąją saugią valstybę pagrindai bei su išsiuntimu išskylančios problemos. Atkreipiamas dėmesys į nacionalinio saugumo ir individualių teisių apsaugą kovoje su terorizmu bei pateikiamas šių konkuruojančių interesų įvertinimas.

SUMMARY

The Aspects of deportation and extradition in the scope of the Article 3 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms are analyzed in the Master's Thesis. The principal international documents that prohibit torturing, inhumane or humiliating person's dignity treatment are discussed in this thesis, revealing prohibition of such behavior towards the persons being sent out of the country. Torturing and other inappropriate behavior is evaluated strictly and takes on absolute character in such documents.

The analysis and evaluation of absolute character was given a special focus in the work when analyzing jurisprudence of the Court, because Article 3 of the Convention is invoked without any departure from the Convention not only under normal conditions, but also in cases of war and state of emergency.

The notions of Article 3 of the Convention were analyzed in the work, paying attention to the Court practice, which is shifting in respect of interpretation of the concepts. The cases of deportation and extradition were analyzed as well, establishing a positive obligation of the countries in accordance to the safe third country, as well as arising deportation – related problems were evaluated in the work. Attention is paid to the protection of national security and individual rights in the war against terror and evaluation of these competing interests is given.